

DİVAN EDEBİYATINDA KADINA GENEL BAKIŞ

Ülkü ÇETİNKAYA¹

ÖZET

Türk toplumunda kadın hayatı sosyal, siyasal, dinsel ve kültürel faktörlerin etkisi ile yüzyıllar boyunca önemli değişimlere uğramıştır. Bu değişim kaçınılmaz olarak Türk edebiyatına da yansımış ve kadın konusu, Türk toplumunun geçirdiği medeniyet ve kültür değişimi süreçlerine göre, İslamiyet öncesinde, İslam kültürü etkisinde ve Batı uygarlığı etkisinde olmak üzere üç ayrı döneme ilişkin olarak gösterdiği özellikler bağlamında ele alınmıştır.

Bu çalışmada Türk kadınının bu dönemlerden ilk ikisi içindeki yeri üzerinde durulmuş ve özellikle divan edebiyatı temsilcisi şair ve yazarların kadına ilişkin yaklaşımlarının, edebî eserlerden seçilen örneklerden hareketle değerlendirilmesine çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, divan şiiri, kadın, sevgili.

AN OVERVIEW OF WOMEN IN DIVAN LITERATURE

ABSTRACT

Turkish women's life in Turkish society has dramatically changed throughout history under the influence of social, political, religious and cultural factors. Such a change was inevitably reflected onto literature and the "womanly" theme was studied according to the process of civilization and cultural changes experienced by Turkish society, within the context of features revealed during three different periods. These are pre-Islamic period, the period when Islamic culture became influential and the period when Western civilization became influential.

In the present study, the role of women during the first two periods mentioned above is especially highlighted. Also, approaches towards women particularly by divan literature authors and poets are discussed by examples from various literary works.

Key Words: Divan literature, divan poetry, woman, beloved.

¹ Dr. Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, cetinkayaulku2006@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Giriş

Türk toplumunda kadın hayatının, yüzyıllar boyunca büyük değişimlere uğradığı görülür. Bu değişimlerin sebebi bir yandan toplumsal, siyasal ve dinsel faktörlerin değişim ve gelişimi, öte yandan yabancı kültürlerin etkisidir. Türk kadınına edebî eserlerde Türk toplumunun geçirdiği bu medeniyet ve kültür değişimi süreçlerine göre genel olarak üç dönem çerçevesinde yer verilmiştir²:

1. İslâmiyet'ten önce ve göçebelik devrinde: Bu devirde kadın devrinin erkek tipine yaklaşır. Onun gibi ata biner, ok atar, kılıç kullanır. Hatta düşmanla savaşır.

2. Yerleşik uygarlık ve İslam kültürü çevresine katıldıktan sonra: Bu dönemde kadın erkekten daha pasiftir. Kadın kahramanlık niteliklerini kaybederek bir aşk ve haz konusu olur.

3. Batı uygarlığının etkisi altına girdikten sonra: Bu dönemde kadının sosyo-ekonomik ve kültürel hakları savunulur. Böylece tekrar erkekle eşit bir düzeye gelmesi sağlanır.

Çalışmamızda Türk kadının yukarıda sözü edilen ilk iki dönem içindeki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda Türk kadının İslamiyet'ten önce göçebelik devrindeki yerinin ve öneminin, İslam kültürünün etkisine girildikten sonra hangi noktaya geldiği ve nasıl bir değişime uğradığı edebî eserlere yansımalarından hareketle değerlendirilecektir.

“En eski kaynaklara göre, Küçük Asya'nın, Orta Asya'nın ve Doğu Avrupa'nın geniş topraklarına yayılmış olan Türk boylarının toplumsal örgütlenmesi, kadına avantajlı bir durum sağlayan, dikkate değer derecede faal bir rol atfeden bir takım ilkeleri içermekteydi. Ana ve eş olarak kadın, erkeklerle eşit surette aileden sorumlu idiler. Çarşafsız olarak kadınlar halk toplantılarında hazır bulunuyor ve erkeklerle birlikte çeşitli faaliyetlere katılıyorlardı. Hatta onların yanında harpte savaşıyorlardı. Kadınlar erkeklerden daha fazla hukukî haklara sahiptiler.”³ Bunun en açık örneği Dede Korkut hikâyelerinde

² Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989, s. 1.; Mehmet Kaplan, *Dede Korkut Kitabında Kadın*, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I, İstanbul, 1976, s. 41.

³ Danuta Chmielowska, “*Nâbî, Vehbî ve Vâsıf'ın Eserlerinde Türk Kadını*”, Çeviren: Mübahat Türker Küyel, Erdem Dergisi, C. 9, Aydın Sayılı Özel Sayısı II (Sayı: 26), Eylül 1996, s. 518. İslamiyetten önceki Türklerde kadın hakkında bilgi için ayrıca bk. Özkan İzgi, “*İslâmiyetten Önceki Türklerde Kadın*”, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, yıl: XI, XII, XIII, XIV, Ankara, 1973-1975, s. 145-160; M. Şakir Ülkütaşır, “*Türk Toplumunda Kadının Yeri*”, Hayat Tarih Mecmuası, Yıl: 3, C. I, Sayı: 4, 1 Mayıs 1967, s. 46-49.; Gülçin Çandarlıoğlu, “*Türk Toplumunda Kadın*”, Hayat Tarih

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

görülür. Dede Korkut hikâyelerinde kadında aranan meziyetler annelik, kahramanlık, sadakat ve misafirperverliktir. Erkeğin kutsal bir sevgiyle bağlandığı üç yoldaşı vardır: Atı, kılıcı ve kadını. Ayrıca kadın bir haz ve aşk konusu değildir. Kendisi de erkeğe karşı bir âşık tavrı takınmaz. Kadın veya erkeğin aşkı hayatı bir mesele hâline getirdiği görülmez. Büyük ve romantik aşklar yerine samimi karı koca sevgileri görülür. Bunun nedeni de din ve sosyal baskının olmadığı ve sürekli bir hareket hâlinin hâkim olduğu göçebe yaşam tarzıdır.⁴

Eski Türklerde kadının toplumsal rolü ve değeri çok önemli iken, İslamiyet'in kabulüyle yaşanan medeniyet ve kültür değişimi ile tesir ve nüfuzuna maruz kaldıkları ataeril aile hayatı ve çeşitli ülkelere yapılan fetihler sebebiyle yabancı milletlerle ilişkiler, kadının toplumdaki yeri ve önemini büsbütün değiştirmiştir. Osmanlı devleti büyük bir imparatorluk hâlini alıncaya kadar kadın, erkek nazarında değerli ve saygın bir konuma sahipken giderek doğal ve müşterek hayattan soyutlanmış, evde ve kafes arkasında mahsur bırakılmıştır. Özellikle İstanbul'un fethiyle Bizans saltanatı ele geçirildikten sonra kadının toplumdaki yeri tamamen silinmiştir.⁵ Çünkü İran ve Bizans saraylarının harem yaşamının Osmanlı sarayına girmesi, sarayın XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet'in emriyle haremlik ve selamlık olarak bölünmesine neden olmuştur. Vezir ve beyler de bu sistemi konaklarına getirmişlerdir. Bu şekilde harem ve poligami (çok eşlilik) istisnâ şartlar altında ve belli bir sınıf içinde de olsa yayılmaya başlamıştır. Böylece özellikle şehirlerdeki Türk kadını yaşamını haremın gizliliği içinde geçirmeye başlamıştır.⁶ Kadının bu kapalı ve yabancı gözlerden uzak yaşamının gerekçesini Câhız şöyle ifade etmiştir. “Evleri çevreleyen yüksek duvarlar, sağlam kapılar, sık perdeler, hadım edilmiş özel hizmetçiler, sütanalar, kadın hizmetçi ve dadılar edinmek sırf kadınları korumak ve onlardaki güzellik ve haz nimetini muhafaza için yapılır.”⁷

Mecmuası, C. I, sayı: 4, Mayıs 1966, s. 21-28.; Meral Altındal, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 9-12.

⁴ Mehmet Kaplan, agm., s. 41.; Müjgan Cunbur, “*Dede Korkut Oğuznamelerinde Kadın*”, *Türk Yurdu*, 50 (11) Şubat 1960, s. 53-54.; Murat Özmen, “*Dede Korkut Hikayelerinde Kadın ve Aile İçi İlişkileri*”, *Ilgaz*, Yıl: 6, Sayı: 67, Nisan 1967, s. 17-18. , Meral Altındal, age., s. 11.

⁵ Faruk Sümer, “*Osmanlılarda Kadın ve Aile Hayatı*”, *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 67, Temmuz 1955, s. 3934; A. Sırrı Levend, age., s. 581.

⁶ Emel Doğramacı, age., s. 5.; Hilmi Ziya Ülken, , “*Türkiye’de Kadın Hayatının Tekâmülü*”, *Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferanslar 1953-1964*, *Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları*, Ankara, 1967, s. 121.

⁷ Câhız, “*Aşk ve Kadınlar Hakkında Risale*”, İbn Sînâ vd., *Aşk Risaleleri*, Tercüme: M. Fatih Birgül, Sır Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 27.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

İslam dini, kadın ve erkeğe insan olarak aynı değeri verdiği hâlde, bazı müçtehit ve fakihlerin İslamî nasları (delil niteliğindeki ayet) yanlış tefsirleri ve bu tefsirlerin yanlış uygulanmaları sonucunda Müslüman kadının toplumdaki değeri sarsılmıştır.⁸ Öte yandan İslamiyetin kabulünden sonra Arap ve Fars kültür dairesinden gelen Arap, Fars ve Hint gelenekleri de kadına bakıştaki olumsuz gelişmeleri etkileyen en önemli nedenlerdendir.⁹ Örneğin İran millî dini Zerdüştlüğe göre kadın her türlü pisliğin, kötülüğün ve fenalığın sembolüdür. Zerdüşt dininde kötülüğü simgeleyen tanrıların hepsi kadındır. Yine “geleneksel Hint anlayışında evlilik erkeklere fizikî ihtiyaçlarını gidermek için tavsiye edilir. Aşkın ve kadınla paylaşılacak düşünce ve duyguların erkeğin kişiliğine olumsuz etki yapacağı görüşü yaygındır. Arap-Fars anlayışı da kadını erkeğin denetlemesi gereken tehlikeli bir varlık olarak kabul eder.”¹⁰ Sonuçta İslamiyet’i Türklerden önce kabul eden İranlılar, eski dinlerinden gelen bu tür inanç kalıntılarıyla Osmanlı toplumunun kadın konusundaki düşüncelerini de etkilemiştir.¹¹

Bütün bu nedenlerledir ki Dede Korkut hikâyelerinde müstesna ve kutsal bir yeri olan kadının, İslâm kültürü etkisi altına girildikten sonraki edebî ürünlerde bu değerini kaybettiği, âdeta kötülük sembolü olarak anlatıldığı görülür. Bu anlayış daha XI. yüzyılda Yusuf Has Hâcîp tarafından yazılan *Kutadgu Bilig* gibi İslamî edebiyatın ilk ürünlerinde bile görülmeye başlar. *Kutadgu Bilig*’de Yusuf Has Hâcîp “Sana son sözüm: Kız doğmazsa, doğarsa da yaşamazsa daha iyi olur. Dışileri dışarı çıkarma, yemede içmede birlikte bulunma, evden dışarı çıkarırsan doğru yoldan ayrılırlar. Dışide vefa yoktur. Gözü baksa bile gönlü başka tarafta olur. Kadın yüzünden nice erkeklerin nesli kesildi, niceleri toprak oldu. Nice asiller toprağa gömüldü” demiştir.¹²

Kutadgu Bilig gibi, Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra yazılmış ilk edebî eserlerde kadının Dede Korkut hikâyelerinde anlatılan toplumsal değer ve öneminin sarsılmaya başladığı görülmekle birlikte, XV. yüzyıla kadarki dönemde yazılmış eserlerde kadının eski itibarlı konumunu tümüyle yitirmediği görülür. Örneğin büyük şair Mevlana’nın, eserlerinde kadını gerçek değer ve saygınlığı

⁸ Müjgan Cunbur, “Fuzuli’nin Eserlerinde Kadın”, *Türk Kadını*, 2 (16) Eylül 1967, s. 6. **İslam dininin kadına bakışı konusunda bk.** Bahriye Üçok, “İslamiyette Kadın”, *Türk Kadını*, 4(40), Eylül 1969, s. 8-10.

⁹ Umay Günay, agm., s. 4.

¹⁰ Umay Günay, agm., s. 7.

¹¹ Emel Doğramacı, age., s. 4.; Meral Altındal, age., s. 9.

¹² Umay Günay, agm., s. 7.; Emel Doğramacı, age., s. 7-8.; Meral Altındal, age., s. 12.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

ile ele aldığı *Mesnevî*'nin birinci cildinde ve *Fîhi Mâ-fîh*'te görmek mümkündür.¹³

XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaklaşık altı yüzyıllık divan edebiyatı geleneği içinde kadın şairlerin sayısının erkek şairlerin sayısı ile kıyaslanamayacak kadar az oluşu da Osmanlı edebiyatında kadınlara düşen pay hakkında fikir vericidir.¹⁴ Kadın şairler tezkire yazarlarınca da edebiyatın aslî üyeleri olarak görülmemiş, bir alt grup olarak değerlendirilmişler, hatta kadın taifesinden olmaları onların ayıbı olarak gösterilmiş, “nakısatü'l akl zümresinden” olduklarına dair ifadeler kullanılmış,¹⁵ bu da onların edebiyat içinde yer edinmelerine izin vermemiştir. Zaten kadın şairlerin “söyledikleri şiir, kısmen Mihrî hariç tutulursa, bir kadın kalbinde mevcut bulunabilecek duyguların ifadesi olmaktan ziyade, dönem edebiyatının klişeleşmiş mazmunlarıyla terennüm edilen bir erkek kalbinin yansımalarını verir. Rağbet ettikleri şiir türünün daha ziyade gazeller, en çok da nazireler olduğu düşünülürse, bu dönemde kadın şairlerin, erkek duyarlığı etrafında klişeleşen bir edebiyatın ağırlığı altında varlık gösteremedikleri fark edilir.”¹⁶ Nazan Bekiroğlu bunun nedenini şöyle açıklar: “Kadının en önemli meziyetinin ‘kendisinden bahsettirmemek’ olduğunun kabul gördüğü toplumsal psikoloji içinde, şiir biçiminde olsun kendisinden söz etmek, duygularını, aşklarını, acılarını, ümitlerini, kısacası manevi cazibesini sergilemek, yani kendisinden bahsedilmesine izin vermiş olmak kadın şair için sakınılması gereken bir durumdur. Bir başka deyişle manevî cazibe de en az maddî cazibe kadar setri gerektirir.”¹⁷

Divan edebiyatında kadına bakış

İslam kültürü etkisinde gelişen bir dönemin edebiyatı olan divan edebiyatında özellikle XV. ve XVI. yüzyıldan sonraki yüzyıllarda yazılmış edebî ürünlerde kadın hemen daima kötü imajla yer alır. A. Sırrı Levend bu konuda “Hiçbir vesika kadının bu hakîr mevkiini

¹³ Müjgan Cunbur, “*Mevlâna ve Kadınlık*”, *Türk Kadını*, 1 (7), Aralık 1966, s. 6-8.

¹⁴ Divan edebiyatında kadın şairler, eserleri ve şairlikleri konusunda bk. Zehra Toska, “*Divan Şiirinde Kadın Şairlerin Sesî*”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 670-680.; Zehra Toska, “*Kadın Edebiyatına Dair*”, *Sanat Dünyamız*, 63, 1996, s. 45-59.; Nazan Bekiroğlu, “*Osmanlıda Kadın Şairler*”, *Osmanlı*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 802-812.; Kemal Sılay, “*Erkeğin Ağzından Söylenen Gazel: Osmanlı Kadın Şairleri ve Ataerkilliğin Gücü*”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Çeviren: Necmiye Alpay, Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 188-203.

¹⁵ **Kınalızade'nin Zeynep Hatun ve Mihrî Hatun ile ilgili verdiği bilgiler arasında bu ifadeler açıkça görülür. bk.** İbrahim Kutluk, age., C.I, s. 435, C. II, s. 934-935.

¹⁶ Nazan Bekiroğlu, agm., s. 803.

¹⁷ Nazan Bekiroğlu, agm., s. 810.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

edebî vesikalar kadar ifade ve tesbit edemez.” demektedir. Nitekim başta divanlar, mesneviler ve pend-nâmeler olmak üzere pek çok edebî eserde kadının şeytan, kaşık düşmanı, baykuş, akrep ve yılanla benzetildiği; kadın için saç uzun aklı kısa, nâkısâtü’l-akl (aklı eksik), ahmak, yalancı, süs ve zevk düşkün, vefasız, güvenilmez, sadakatsiz, hain, kurnaz, aldatıcı, hilekâr, fettan vb. gibi daha pek çok olumsuz sıfatın yaygın olarak kullanıldığı görülür. Belli başlı divanlardan, mesnevilerden, pend-nâmelerden ve konuyla ilgili kaynaklardan yapılan taramalar sonucunda elde edilen ve değerlendirilen aşağıdaki örnekler bakıldığında, divan edebiyatında kadına ilişkin bu olumsuz bakış açıkça görülecektir.

Kadın hilekârdır, kötüdür; kadına inanılmaz, güvenilmez.

Divan şairlerinin eserlerinde kadın hakkında dile getirdikleri olumsuz bakış açılarının başında kadınların hilekâr, yalancı, güvenilmez ve inanılmaz oldukları gelir. Kadınların hilekârlıkları ve fettanlıkları ile pek çok kötülüğe ve belaya sebep oldukları, bundan en çok erkeklerin zarar gördüğü, bu nedenle erkeklerin kadınlardan kaçınmaları ve onlara uymamaları gerektiği vurgulanır.

Cinânî Allah’ın kadınların çok hilekâr olduklarını bildirdiğini, onların hilelerinden kurtuluş olmadığını, hile ile erkek arslanların kediye benzediğini, kızgın, kükreyen bir arslanın geyiğe döndüğünü ve boynuzlarının gökyüzüne kadar uzadığını söyler. Dolayısıyla kadınların hileleri ile kedi gibi evcilleşen ya da geyik gibi uysallaşan erkek arslanların, bu hileleri görememelerini geyiğin boynuzlarının göğe çıkması olarak nitelendirir:

Dimişdür Hüdâvend-i ümmid ü bîm
Olur zenlerüñ keydi gâyet ‘ azîm
Zenüñ olmayup mekrine mühtedi
Olur şîr-i ner keydi ile kedi
Yilüp yollarında mişâl-i peyik
Olur niçe şîr-i jiyânlar geyik
Çıkup evc-i ‘ ayyûka boynuzları
Çalır görmez olur iki gözleri¹⁸

Hamdullah Hamdî, *Yusuf u Züleyha* mesnevisinde Züleyha’nın Yusuf’a cinsel tacizleri üzerine, Peygamber’in kadınların şeytanın ipleri olduğunu söylediğini öne sürerek, bu iplerin bela ve fitne olduğunu, erkekleri hilekârlıkları ile bağladıklarını söyler:

Hâzret-i tâbdâr-ı hâbl-i Raḥîm
Didi zenler durur ḥibâl-i racîm

¹⁸Mustafa Özkan, *Cilâu’l-Kulûb (Giriş, İnceleme, Metin, Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 205-206.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Ne belâdur ne fitnedür bu hibâl
Bend iderler ricâli olsa cibâl¹⁹

Hamdî, ayrıca kadınların peygamberlere bile hile yaptığını, bu nedenle kadına inanmamak gerektiğini şöyle ifade eder:

Er iseñ ‘avrete inanma ağı
‘Avret âl itdi enbiyâya dağı²⁰

Larendeli Hamdî de *Leyla vü Mecnun* mesnevisinde, kadının hile alameti olduğunu belirtir. Ona göre kadınların işi dost gibi görünüp düşmanlık etmektir. Kadının dostluğu da düşmanlığı da kötülüğe yol açar, çünkü onların hilelerinin sonu yoktur:

Nedür ‘avret nişânegâh-ı nireng
İşi zâhirde şulh u ma‘nide ceng
‘Adûlîk itse âfât-ı cihândur
Çü dost ola helâk-i dîn ü cândur
Ne deñlü olsa temşil ü hikâyet
Zenûñ efsûnına yokdur nihâyet²¹

Lâmi’î, kadınların içleri kötülükle dopdolu olduğu için dışlarına bakıp aldanmamak gerektiğini; hile, yalan, fitne ve sahtekârlığın kadınlara miras kalmış bir sanat olduğunu söyler. Şair, açıkça belirtmemekle birlikte bu mirasın kadınlara Hz. Âdem’i cennetteki yasak meyveyi yemeye ikna ederek cennetten kovulmalarına sebep olan Hz. Havva’dan kalmış olduğunu kastetmektedir²²:

Zenlerüñ dışlarına aldanma
İçleri dopdolu habâsetdür
Mekr ü tezvîr ü fitne vü telbîs
Bunlara şan‘at-i verâsetdür²³

Kemal Paşazâde’ye göre kadınların yalancılığı, hilekârlığı sabır ve hoşgörü sınırlarını aşar. Kadınlar sabır ve hoşgörü seddini dilleri ile yıkarlar. Oysa dilsiz olan kadın ne hoştur. Bu nedenle asla kadınlara inanmamak gerekir. Kadınların her davranışında bir hile vardır. Kadınlardan uzak olan Hakk’a yakındır. Yeryüzünde ilk kan dökme olayı kadın yüzünden yaşanmış, Kâbil Hâbil’i kadın yüzünden

¹⁹ Zehra Öztürk, *Hamdu’llâh Hamdî’nin Yûsuf ve Zeliğâ Mesnevisi*, 2C., Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Harvard, 2001, s. 137.

²⁰ Zehra Öztürk, age., s. 15.

²¹ Rıfat Kütük, *Larendeli Hamdî’nin Leyla ile Mecnun Mesnevisi (Metin, İnceleme ve Diğçer Leyla İle Mecnun Mesnevileriyle Mukayesesi)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2002, s. 588.

²² Âdem ile Havva’nın cennetten kovulmaları ile ilgili bilgi için bk. Onay Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Hazırlayan: Cemâl Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 15-17.

²³ A. Sırrı Levend, age., s. 582.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

öldürmüştür.²⁴ Kadınların akli ve dini eksiktir, içi dışı bir değildir; onlar düşünmeden ve aceleyle iş yaparlar. Bu yüzden tıpkı Hz. Süleyman'ın yüzüğünü karısının Süleyman sanarak cine verip felakete sebep olduğu gibi felakete sebep olurlar. Şeytana bile hileyi öğreten kadınlar cin (şeytan) ile Süleyman'ı birbirinden ayırt edemeyecek kadar akılsızdırlar.²⁵ Âdem'in cennetten kovulmasına da kadın (Havva) neden olmuştur. Kadınlar büyü konusunda da insanlara büyü öğretmek üzere yeryüzüne gönderildiği rivayet edilen Hârut adlı meleği bile geride bırakırlar; yaptıkları büyü ile Hârut'u baş aşağı getirirler.²⁶ Şair tüm bunlardan dolayı, kadınlara uyanın başının dertten kurtulmayacağını, onların nice ayıpsız kişileri ayıplı hâle getirdiklerini, nice aslan gibi cesaretli kişileri ahu gibi uysallaştırdıklarını belirtir:

Egerçi kişi hoşdur şabr kıla
 Degül ol hadde kim bu sed yıkıla
 Zen-i mekkâredür bu seddi bozan
 Niçe sedd-i Sikender bozdu bu zen
 Dilidür bunlaruñ bu sed külüñgi
 Ne hoşdur bunlarun lâli vü güñgi
 Çü bildüñ aşlımı bu dâstânuñ
 Şağın olma emîn mekrinden anuñ
 Ki mekri muhkem ü keydi metindür
 Bulardan dūr olan Hâkq'a yağındur
 Çekerler gamzelerden tiğ-i nireng
 Ciger kanın iderler yüzlere reng
 Yirüñ yüzinde evvel kan dökilmek
 Bu ' avretler ucından oldı bi-şek
 Bulardan ötrü kâtil oldı Kâbil
 Bulardan ötrü maqtül oldı Hâbil
 Bulardur "nâkışâtü'l-'aql ve'd-din"²⁷

²⁴ Hâbil, Hz. Âdem'in küçük, Kâbil büyük oğludur. Babalarının şeriatı hükmüne İklîmâ adlı kızkardeşlerini nikâhla alma meselesinden kavga etmişler ve Kâbil Hâbil'i taşla öldürmüştür bk. Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Hazırlayan: Cemâl Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 186.

²⁵ Hem peygamber hem hükümdar olan Hz. Süleyman, üzerinde ism-i a'zâmin yazılı olduğu yüzüğü ile dünyaya, bütün mahlûkata, rüzgârlara hüküm edermiş. Tahtını rüzgârlar taşımış. Hz. Süleyman bu yüzüğünü bir gün karısı Âmine'ye emanet etmiştir. Süleyman şekline giren bir cin hile ile Âmine'den yüzüğü alır. Burada cini Süleyman'dan ayıramayan Âmine'ye telmihte bulunmaktadır. Bu efsane hakkında bilgi için bk. Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Hazırlayan: Cemâl Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 381.

²⁶ Burada telmih yapılan Harut ve Marut efsanesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Hazırlayan: Cemâl Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 194-195.

²⁷ *nâkışâtü'l-'aql ve'd-din* : Akli ve dini eksik olanlar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Taşı şıdķ u şafâ içi tolu kîn
 İşin fikr itmez işler ive ive
 Süleymân' uñ virür mührini dîve
 Çi ger dîv'öğredürler rîvi bunlar
 Süleymân'dan seçemez dîvi bunlar
 Cinânî Âdem'e tar eylediler
 Siyâvüş' uñ yirin nâr eylediler
 Taşı nür oldı bunlaruñ içi nâr
 Elinde tâze gül dâmânı pür-hâr
 Bular çün depredeler sihr ile dil
 Şalar baş aşâğa Hârût-ı Bâbil
 Bulara uyanuñ başı kıayudur
 Ki mekri bunlaruñ dipsüz kıuyudur
 Niçe bi-^c aybı pür-âhû iderler
 Niçe arslanları âhû iderler²⁸

Şairler, kadınların hilekârlıklarına değinirken onlardan uzak durmak, onlarla dost olmamak ve sohbet etmemek gerektiğini vurgulamışlardır. Çünkü kadınların hilelerine maruz kalmak bir derttir. Bu derdin de çaresi yoktur. Allah herkesi kadınlardan korumalıdır. Mesela Sünbülzade Vehbî *Lutfiyye*'sinde oğlu Lütfullah'a öğüt verirken kadınların hilesinden sakınmasını, öylelerinin semtine bile bakmamasını, güzelliği ile çimen tazeliğinde bile olsa orta malı kadına talip olmamasını, onların hilesinin çok büyük olduğunu belirtir:

Mekr-i mekkâreden eyle hâzeri
 İtme ol semte ihâle nazarı
 Olma hî-âhişger-i hâzrâ-yı dimen
 Hüsni ile olsa daği tâze çemen
 Anlaruñ keydi imiş keyd-i ^c azîm
 Hıfz ide cümleyi ol Rabb-i raḥîm²⁹

Benzeri şekilde Cinânî de vefasızlığı âdet hâline getirmiş kadınlardan kaçmak, onlarla sohbet bile etmemek gerektiğini, sürümsüz mala revaç olmadığı gibi kadınların kötülüklerine ihtiyaç olmadığı için adlarının bile anılmamasını söyler ve Allah'ın böyle kadınların hepsini kahretmesini diler:

Zen-i bi-vefânuñ bilüp ^c âdetin
 Kıaçup ihtiyâr eyleme şöḥbetin
Cinânî çü kâsidde olmaz revâc

²⁸ Mustafa Demirel, *Kemâl Paşa-zâde (Şemse'd-dîn Ahmed bin Süleymân) Yûsuf u Zeliḥâ*, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Harvard, 2004, s. 185-186.

²⁹ Süreyya A. Beyzadeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî: Lutfiyye*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 149.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Zenüñ zemm ü kadhine yoğ ihtiyâc
Sükût eyleyüp añma zen nāmını
Hudâ qahr ide hâşı vü ‘āmını³⁰

Edirneli Nazmî, kadınlarıyla baş başa fazla vakit geçiren şeyhlerin haşmetinin eksileceğini, onlarla sıkı fıkı olmanın sonunda her erkeği yoldan çıkaracağına işaret eder:

Zenleriyle ger ola çok halveti
Şehlerüñ naqş olur andan haşmeti
Dâ’im olan hem-dem idinmek zeni
Olısar her merdüñ âhîr reh-zeni³¹

Nazmî aşağıdaki beyitlerinde ise kötü kişilerle yakınlaşmanın insanı aşağılayacağını, bu türlü kişilerden birinin de kadınlar olduğunu, kadınlarla sohbetin erkekleri aşılması güç bir belaya sürükleyeceğini, akıllı bir erkeğin kadına hiç yüz vermeyeceğini, hatta bir kadını bir darı tanesine bile değişmeyeceğini dile getirir:

Ülfet itmek pes kişi bed-keslere
Meyldür ma’ nide hâr u hâslara
Şoĥbet-i zendür biri hem ol daĥi
Erlere müşkil belâdur ey aĥi
Hiç yüz virmez ĥiredmend er zene
Bir zeni almaz daĥi bir erzene³²

Dolayısıyla erkek, bu kadar kötülük sebebi olan, değersiz görülen ve kendisinden uzak durulması gereken kadının aklına ve sözüne uymamalı, ona güvenmemelidir. Mesela Ahmedî, her kim kadına danışarak iş yaparsa o işten hayır gelmeyeceğini söyleyerek kadına uymamak gerektiğini vurgular:

‘Avret ile kim kılırsa meşveret
Olmaz ol anıñ işinde meymenet³³

Zarîfî, *Pend-name*’sinin “İctinab-ı Güfte-i Avret ve Oğlan” başlıklı bölümünde kadın ve çocuk sözüyle iş yapmaktan kaçınılmasını öğütler. Çünkü onların sözüyle iş yapan kişi dostuyla düşman olur, rezil olmaktan kurtulamaz. Böylece aklına ve düşüncelerine değer verilmesi noktasında erkeğin gözünde kadının çocuktan farklı olmadığı anlaşılmaktadır:

Diñle pendüm ey püser gel özine

³⁰ Mustafa Özkan, age., s. 215.

³¹ Kudret Altun, *Edirneli Nazmî: Pend-name-i Nazmî (Tercüme-i Pend-nâme-i Attar) İnceleme-Metin-Sözlük*, Kayseri, 2004, s. 86.

³² Kudret Altun, age., s. 91.

³³ Zehra Piroğlu, *Ahmed Mürşidî’nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi I. Bölüm*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya, 1993, s. 82.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Bakma ʿ avret ile oğlan sözine
 Dostuñ ile seni düşmān eyleye
 İşine şoñra peşimān eyleye
 Anlaruñ söziyle iş iden kişi
 Maşharalıkdan emīn olmaz başı
 ʿ Ākıl iseñ tüt sözüm ey yüzi ak
 Sözlerine anlaruñ tütma kulak³⁴

Fedaî, kesinlikle kadınların isteğiyle değil, aklın ışığıyla iş yapmayı tavsiye eder. Çünkü kendisi kadının isteğine uyduğu için tuzağa düşmüş ve sonunda her şeyini kaybetmiştir:

Pend-i şānī bu ki nūr-ı ʿ akl ile meşgūl oluñ
 Zen murādı üzre zinhār itmeñüz peyveste kār
 Ben murād-ı zenden oldum dām-ı şerr-i dīve bend
 Kʿāhīr elden gitdi esbāb ile ol ʿ ālī şikār³⁵

Fedâî aşağıdaki beytinde ise, mal hırsından uzak olmayı ve kadına güvenmemek gerektiğini vurgulamaktadır:

Hırş-ı māl u iʿ timād-ı zenden it perhizi tüt
 Dāmen-i Hāḫḫ u ʿ azizān *in naşīhat gūş dār*³⁶

Ahmedî, kibar kişilerin kadına mahkûm olduklarını, kadının sözünden çıkmadıklarını söyler. Şair bu beytiyle, hem kadını dinleyip onun isteklerini yerine getiren erkekleri eleştirmekte hem de kadın sözünün tutulmaması gerektiğini savunmaktadır:

Böyledür ʿ ādetleri nesl-i kibār
 ʿ Avretiñ maḫkūmidır sözin tutar³⁷

Sonuç olarak kadınların hile ile yaptıkları kötülüklerden son derece mustarip oldukları anlaşılan Hamdî, Ahmed Mürşidî ve Erzurumlu Zihnî kadınların hilekârlığından erkekleri koruması ve yeryüzünde hilekâr kadın kalmaması için Allah'a dua ederler:

Keyd ile zen ʿ azizʿi ḫ̣ār eyler
 Mekk ile fikrini figār eyler
 Merdi zen mekri kılmasun ʿ āciz
 Zen-i mekkāre ḫalmasun hergiz³⁸

Yā İlāhī ol ḫabibiñ ḫürmeti
 Bizlere gösterme mekr-i ʿ avreti

³⁴ Mehmet Arslan, *Pend-name-i Zarifî*, Sivas, 1994, s. 49.

³⁵ Bilal Çakıcı, *Fedaî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 334.

³⁶ Bilal Çakıcı, agt., s. 335.

³⁷ Zehra Piroğlu, agt., s. 49.

³⁸ Zehra Öztürk, age., s. 145.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Sen bizi kayd eyle hıfzıñ bāğına
Girmeyelim zenleriñ tuzağına³⁹

İtme zebūn mekr-i zen-i bî-ḥayā beni
Beytū'l-ḥarīm-i cūduñı dārū'l-mülāṭıf it⁴⁰

Kadın yalancıdır.

Kadınların hilekârlıkları gibi yalancı ve doğruluktan uzak olduklarına dair düşüncelerin de sıkça dile getirildiği görülür. Mesela Taşlıcalı Yahya, Hamdullah Hamdî ve Kemal Paşazâde aşağıdaki beyitlerinde yalancı, bir dediği bir dediğini tutmayan kadınların aklına ve sözüne itibar edilemeyeceği için er kişinin kadın sözüne uymaması gerektiğini vurgularlar. Her üç şaire göre kadınların yalancılığının nedeni, Allah'ın kadınları erkeğin kaburga kemiğinden yaratmış olmasıdır. Çünkü erkeğin kaburga kemiği eğridir. Dolayısıyla kadınlar da yaradılış gereği eğri yani doğruluktan uzaktırlar. Bu nedenle onlardan doğruluk beklenmemelidir:

Zenānuñ çarḫa beñzer fikr ü rāyı
Döner bir dürlü eyler mā-cerāyı
Zenūñ 'ahdi şınuḫ ḳavli yalandur
Deni dünyā gibi nā-mihrbāndur
Olur 'avretleriñ mekri ziyāde
Mübāşir olsalar ḳaşd-ı fesāda
Girer bir vech ile gönline İblis
İder bir ādeme yüz dürlü telbīs
Anı kim egriden ḫalk itdi Mevlā
Ḳomaz egriligin aşlā vü ḳaṭ' ā
Hevāsına uyan keştiye beñzer
Olur egrisi ṭoğrusından ekşer⁴¹

Zeni pehlū-yı çepden eyledi Ḥaḳ
Egrinūñ ḫāli egridür muṭlaḳ
Sen eger ṭoğrıyı bilürseñ [i] yār⁴²
Ṭoğrılıḳ umma egriden zinhār⁴³

Ne ola 'avretüñ 'aḳlı sözi ne

³⁹ Zehra Piroğlu, agt., s. 81

⁴⁰ Muhsin Macit, *Erzurumlu Zihni Divanı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1996, s. 125.

⁴¹ Mehmed Çavuşoğlu, *Yahyâ Bey Yûsuf ve Zelihâ (Tenkidli Basım)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 94.

⁴² Sen eger ṭoğrıyı bilürseñ [i] yār (nüsha): Egriyi ṭoğrı bilürseñ ey yār M. ; [i]: ey M. (M.= Alıntı yapılan metin)

⁴³ Zehra Öztürk, age., s. 143.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Er oldur k'uymaya 'avret sözine
 Degüldür haq bularuñ sözi muṭlaq
 Meger Haq bir diyeler yā yoğurt aq
 Yaradılmış durur pehlū-yı çebden
 Bulara rāstlık yoq ol sebebden
 Bular egrü durur toğru olmağ olmaz
 Eyegü uvanur toğrılmağ olmaz⁴⁴

Hamdî ve Kemal Paşazâde kadınların yalan söylediklerinde yalanlarını gizlemek için sahte gözyaşı döktüklerini ve bu şekilde çok canlar yaktıklarını da vurgularlar:

Zen çerâğ-ı dürûğa virse fūrûğ
 Revğanı olur anuñ eşk-i dürûğ
 Virse bu revğan ol çerâğına dem
 Yağa bir demde bir niçe 'âlem⁴⁵

Çerâğ-ı kızbi çün rüşen kıla zen
 Virür gözi yaşından aña revğan
 Bu revğanla çü çerb ide çerâğın
 Karâr u şabruñ od eyler turağın
 Çü 'avret mekr odın ide fūrüzân
 Kılur biñ şir-i ner bağrın biryân⁴⁶

Kadının akli eksiktir (saçı uzun akli kısadır), ahmaktır, iyiyi kötünden ayıramaz.

Divan şairlerine göre de kadın yaradılış itibarıyla eksik akıllıdır. Mesela Mürîdî'nin *Pend-i Ricâl* mesnevisinde Allah'ın insanı yaratırken on aklın birini kadına, dokuzunu erkeğe bahsettiği belirtilmiş ve erkeğin her bakımdan olduğu gibi akıl bakımından da kadından kat kat üstün olduğu vurgulanmıştır:

Haq Ta'âlâ 'aklı kaç bahş eyledi
 Er ü 'avret üzre kaç kısım eyledi
 Şeyh eyitdi 'aklı ondur birisi
 'Avretüñ oldur erüñdür girüsü⁴⁷

Feda'î'nin aşağıdaki beytinde ise sevgili konumundaki kadın, nâkışatü'l-akl (eksik akıllı) olarak anılmaktadır:

Bir nâkışatü'l-'akla 'aceb mi ide bende
 Sem'ine k'ire hüsni Süleymân'ı maḥabbet⁴⁸

⁴⁴ Mustafa Demirel, age., s. 181.

⁴⁵ Zehra Öztürk, age., s. 143.

⁴⁶ Mustafa Demirel, age., s. 182.

⁴⁷ Atabey Kılıç, *Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi (İnceleme-Tenkitledir Metin-Dizin)*, Akademi Kitabevi Yayınları, İzmir, 2005, s. 163.

⁴⁸ Bilal Çakıcı, agt., s. 399.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Kemal Paşazâde, kadınların aklının ve dininin eksik olduğunu, dışarıdan doğruymuş gibi görünseler de içlerinin kinle dolu bulunduğunu, işlerini düşünüp taşınmadan, acele bir şekilde yaptıkları için iyiyi kötüyü ayıramadıklarını, bu yüzden Süleyman'ın mührünü de cine kadının verdiğini söyler:

Bulardur “*nâkıṣâtü'l-‘aql ve ‘d-din*”⁴⁹

Taşı şıdķ u şafâ içi tolu kin

İşin fikr itmez işler ive ive

Süleymân’uñ virür mührini dıve

Çi ger dîv’öğredürler rîvi bunlar

Süleymân’dan seçemez dîvi bunlar⁵⁰

Enderunlu Fâzıl da kadınların saçının uzun aklının kısa olduğunu, bu nedenle onların sözüne aldanmamak gerektiğini söyler:

Şaçına bağlanup aldanma zenânuñ sözine

Sevdüğüm ‘aql-ı nisâ geh uzanur geh kışalur⁵¹

Cinânî ve Edirneli Nazmî, kadın doğru ve sağlam bir akla sahip olmadığı için akıllı ve olgun bir erkeğin kadının aklına ve düşüncesine itibar etmemesi gerektiğini, kadımla fikir alışverişinde bulunmanın da sakıncalı olduğunu şöyle ifade eder:

Eger merd iseñ olıcaķ rây-zen

Senüñle şaķın kılmasun rây zen⁵²

Zenüñ ‘aql u idrâki olmaz dürüst

Olur lâ-cerem fikr ü tedbiri süst⁵³

‘Aklı nâkıṣdur zenüñ pes ‘âķil er

Sözine uymaz zenüñ eyler hâzer⁵⁴

Zende ‘aql olmaz olur zen nâkıṣa

‘Aklı kâmil olan uymaz nâkıṣa⁵⁵

Cinânî, aşağıdaki beyitlerde kadının eksik akıllı olmasının yanı sıra ahmak olduğunu da vurgular. Ayrıca erkeklerin kadınlarla sohbetten kaçınmasını, Allah'ın kadınları erkeklerin cinsel ihtiyaçlarını gidermek üzere yarattığını, soyunu devam ettirmek gibi bir amacı olmasa akıllı bir erkeğin onlar yüzünden sıkıntı çekmeyeceğini söyler:

O kim mübtelâ-yı hāmâķatdur ol

⁴⁹ *nâkıṣâtü'l-‘aql ve ‘d-din* : Akıllı ve dini eksik olanlar.

⁵⁰ Mustafa Demirel, age., s. 185.

⁵¹ A. Sırrı Levend, age., s. 582.

⁵² rây zen: rây-ı zen M.

⁵³ Mustafa Özkan, age., s. 119.

⁵⁴ Kudret Altun, age., s. 91.

⁵⁵ Kudret Altun, age., s. 187-188.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Anı merd olur şanma ‘avretdür ol
 Olup nâkışatu’l-‘uķül ile yâr
 Varup kılma şöhetlerin ihtiyâr
 İdüpdür zeni halk u icâd iden
Berây-ı nihâden berây-ı zeden
 Eger olmasaydı zühür-ı neseb
 Çeker miydi anlarla ‘âķil ta‘ab⁵⁶

Ahmed Mürşidi’nin *Yusuf u Züleyha* mesnevisinde Züleyha, Mısırlı kadınların kendisini yalan sözlerle kışkırtmaları sonucu öfkelenerek Yusuf’u zindana hapsedirir. Daha sonra Yusuf’un ayrılığına dayanamayarak yaptığından pişmanlık duyar ve bu kadınlara uyduğu için kendine kızar. Çünkü metinde toplumsal değer yargılarının etkisi altında kaldığı anlaşılan Züleyha da kadınların akıllarının eksik olduğuna inanmaktadır⁵⁷:

Nâķış-ı ‘aķla uyuban yârîni
 Viresin zindâna ol dildârîni
 [...]
 Nâķış-ı ‘aķla uyup yañılmışam
 Ben anîñ habsine bâ‘ iş olmışam⁵⁸

Kadın şairlerden Mihrî Hatun ise, kadınların eksik akıllı oldukları, sözlerine itibar edilmemesi konusundaki yaygın görüşe karşılık yetenekli, becerikli bir kadının yeteneksiz ve beceriksiz bin erkekten; zihni açık, anlayışlı bir kadının anlayışsız bin erkekten daha iyi olduğunu belirterek kadını yüceltir:

Çünki nâķış ‘aķl olur dirler nisâ
 Her sözün ma‘zür tütmaķdur revâ
 Lik Mihrî dâ‘inüñ zannı budur
 Bu sözi dir ol ki kâmil uşludur
 Bir mü’enneş yig durur kim ehl ola
 Biñ müzekkerden ki ol nâ-ehl ola
 Bir mü’enneş yig ki zihni pâķ ola
 Biñ müzekkerden ki bî-idrâķ ola⁵⁹

Kadın vefasızdır.

⁵⁶ Mustafa Özkan, age., s. 73-74.

⁵⁷ Burada şunu da hemen belirtmek gerekir ki bu eser bir erkek tarafından yazılmıştır. Dolayısıyla metinde söz konusu kahraman kadın da olsa ona bu düşünceleri söyletenin bir erkek olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

⁵⁸ Emine Berkaltay, *Ahmed Mürşidî’nin Yusuf u Züleyhâ Mesnevîsi II. Bölüm*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya, 1993, s. 3,6.

⁵⁹ Mehmet Arslan, *Mihrî Hatun Divanı*, Amasya Valiliği Kültür Yayınları, Ankara, 2007, s.388-389.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Kadınların vefasızlığına dair söylenenlere bakıldığında, vefasızlığın bütünüyle kadına özgü bir huy olduğunun vurgulandığı dikkati çeker. Kadında vefayı hiç kimse görmemiştir. Dolayısıyla ondan vefa beklemek de boşunadır. Kadınların tüm kötü özellikleri gibi vefasızlığından da en çok erkekler zarar görmüşlerdir. Mesela Larendeli Hamdî, kadının vefasızlığının bilinen bir gerçek olduğunu, bu yüzden bir kadın için dertlenmeye gerek olmadığını söyler. Çünkü vefa levhi yazılırken kadına gelindiğinde kalem kırılmıştır. Yani kadının yaradılışında vefa yoktur. Kadın dıştan vefalı gibi görünse de onun vefası geçicidir. Hemen sevdiğinden başka birine yönelebilir ve kısa sürede sevdiğini unuttur. Kadın sevse de kendi çıkarları için sever. Bu nedenle herkes bunlardan cefa çekmiştir, hiç kimse vefa görmemiştir:

Vefâsuzdur bilürsin ‘avreti çün
Nedür derdüñ senüñ bir ‘avret için
Degül bir biñ dañi olursa ‘avret
Kamu bed-‘ahd olur u bi-mürüvvet
Vefâ levhi yazulduğı zamânda
Şıdılar hâmeyi nâm-ı zenânda
Zenüñ ger şüretâ vardur vefâsı
Veli yokdur vefâsınuñ beğâsı
Ki bulsa senden özge mihrbânı
Virür yolına cânı vü cihânı
Çü birkaç gün ola anuñla mu‘tâd
Seni yüz yıllık olsañ eylemez yâd
Egerçi mihrbân olur katı zen
Veli kendü işiçündür mu‘ayyen
Çeker her kişi bunlardan cefâyı
Kimesne bulmadı zenden vefâyı⁶⁰

Şeyhî de âşıkların kadınlardan vefa görmediğine işaret eder ve Hamdî gibi o da onlar hakkında yazı yazanların, vefa konusuna geldiklerinde kalem kırıldı dediklerini belirtir:

Belî mañbüblardan çok şafâyı
Sürenler dimiş az bulduğ vefâyı
Yazan ‘avretlerüñ vaşfinda nâme
Dimiş şındı vefâ lafzında hâme⁶¹

Cinânî'nin *Cilâ'u'l-Kulûb*'unda yer alan bir hikâyede, karısı tarafından başka bir erkekle aldatılan koca, duyduğu sevgiye ve tüm

⁶⁰ Rifat Kütük, agt., s. 587-588.

⁶¹ Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî'nin Husrev ü Şirin'i-İnceleme-Metin*, İstanbul, 1963, s. 130.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

yaptıklarına karşılık karısının aldatmasını vefasızlık olarak görür ve sitemini şöyle dile getirir:

Unutduñ benüm şoñbetüm haqqını
 Kılup ber-ıaraf ülfetüm haqqını
 Mükâfâtı ol hıdmetüñ bu mıdur
 Zenâna bu her-câyilük hû mıdur⁶²

Edirneli Nazmî, *Pend-nâme*'sinde “kadından vefa beklemek, saf kalpli (bön) ve akılsız kişilerle dost olmak, çocuklarla sohbet etmek” olmak üzere akli başında kişilerin yapmaması gereken dört hatadan söz eder. Aşağıdaki beyitlerde belirtildiği üzere bu hatalardan biri olan “kadından vefa beklemek” sonu olmayan, boş bir iştir. Çünkü dünyaya, dünyanın süsüne bezeğine düşkün olan kadın dünya gibi vefasızdır:

Var durur dört nesne her biri hañā
 Ey püser andan hañer kıl dāyimā
 Aç gözünñ tut kulağunñ benden yaña
 Diyeyin ol dördi ben bir bir saña
 Evvelā zenden vefā ummağ biri
 Hiçe çıkar bil sen anuñ āñiri
 Zen olur zinetle dünyā t̄alibi
 Bî-vefālıkda olur dünyā gibi⁶³

Râsih, asla sevgi ve vefa beklenmemesi gereken kadının kibar ve akli başında kişileri deliye döndürdüğünü söyler:

Şağın ‘ avretten umma mihr ü vefā
 Haml iderler cününına zırafā⁶⁴

Edirneli Nazmî, köpek bile sahibine vefa gösterirken, kadında köpekteki kadar vefa olmadığını ve kadınların vefasızlığıyla ettiği cefayı değme yol kesicinin, eşkıyanın etmeyeceğini dile getirir:

Seg vefā eyler veli zen eylemez
 Zen cefāsın degme reh-zen eylemez⁶⁵

Lâmi’î, vefanın erkeğe özgü bir nitelik olduğunu, eşkıyadan insanlık beklenemeyeceği gibi kadından da vefa beklenemeyeceğini belirtir:

Vefā merd işidür zenden gelür mi
 Mürüvvet hiç reh-zenden gelür mi⁶⁶

⁶² Mustafa Özkan, age., s. 215.

⁶³ Kudret Altun, age., s. 163.

⁶⁴ A. Sırrı Levend, age., s. 583.

⁶⁵ Kudret Altun, age., s. 177.

⁶⁶ Hasan Ali Esir, *Lâmi’î Ferhâd ile Şîrîn (İnceleme-Metin-İndeks)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s. 386.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Vefasızlığı kadına özgü bir özellik olarak gören Gelibolulu Âlî ve Edirneli Nazmî, vefasızlık eden erkekleri ise kadına benzeterek aşağılamışlardır:

Ögünmek bilmez in lāf urmazın v'allāhi bi'llāhi
 'Azîmetden dönenler er degül meydānda 'avretdür⁶⁷

Bir vefāsuz olan er zen gibidür
 Hāşılı bi-nef'-i erzen gibidür⁶⁸

Fahrî'ye göre kadın dışı güzel, içi pislikle dolu bir reyhan çiçeği saksısına benzer. Kadın, at ve kılıçta vefa olmaz. Erkekler, kadınlardan hiçbir zaman vefa görmedikleri için ona gönül bağlamamalıdır:

Delim 'avret şu reyhān şaksısıdır
 Ki taşu görk ü içi çirk ile pür
 Vefā kılmaz didi ol söz bilen Tat
 Ne 'avret ne kılıç ne bindüğüñ at

Erenler istediler çāreyi çok
 Vefā 'avrette gördiler mi hiç yok
 Vefā erlikdür 'avrette ne ister
 Çü 'avret didüñ anda mihr göster
 Gönül bağlamağıl bu bî-vefāya
 Ki andan uğramışvan çok cefāya⁶⁹

Fahrî gibi Feyzî-i Kefevî de kadın, at, ve kılıçta asla vefa olmadığını söyler:

Olmaz üç nesnede vefā hergiz
 Birisi zen ikisi esb ile tiğ⁷⁰

Râgıp Paşa, kadına benzeyen dünyayı veya dünyadaki kadınları o kadar vefasız bulmuştur ki bu nedenle cennete ve cennetteki hurilere arzu duymaktan bile vazgeçmiştir:

Ol kadar buldum zen-i dünyâyı Râgıb bî-vefā
 Çeşm-püş-ı ârzü oldum behişt ü hürdan⁷¹

⁶⁷ İsmail Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafâ Ali- Divan I: İnceleme, Tenkitli Metin (Textual Analysis and Critical Edition)*, The Department of Near Eastern Languages & Civilizations Harvard University, Cambridge, 2006, s. 252.

⁶⁸ Kudret Altun, age., s. 177.

⁶⁹ Barbara Flemming, *Fahrîs Husrev u Şirin, Eine Türkische Dichtung von 1367*, Wiesbaden, 1974, s. 391-392.

⁷⁰ Kazan, Şevkiye, "Klasik Türk Şiirinde 'Solduran Sop' ile 'Dolduran Toplar'", Turkish Studies (Dede Korkut Dosyası), Volume 3/1 Winter 2008, s. 43.

⁷¹ Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Hazırlayan: Cemâl Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 230.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Kadın kötülüklerin başı, zalim, acımasız, taş kalpli, kincidir.

Edirneli Nazmî, erkeğin kadının kötülüğünden korkması gerektiğini, aksi hâlde ansızın başına başka bir dert açılabileceğini söyledikten sonra kadının kötülüğüne uğramış bir erkeğin nüfuz ve iktidarına zarar geleceğini belirtir:

Şerr-i zende pes gerek havf ide merd
Nâ-gehân irgürmeye bir özge derd
Uğraya bir er ki ‘avret şerrine
Za‘f irişür devletinüñ ferrine⁷²

Ahmed Mürşidî de kadınların akli az olduğu için her şeye çabuk inandıklarını ve kötülük yapmaya erkeklerden daha eğilimli olduklarını söyler:

‘Aklı az ‘avretlerüñ tiz inanur
Şerri ‘avret erden evvel kuşanur⁷³

Rezmî’ye göre, âlemde çekilen bütün sıkıntılar kadına benzeyen dünya veya dünyadaki kadın yüzündendir. Bütün erkekler de hep onun mağlubudur:

Bir zen-i dünyâ içündür çekilen ‘âlemde ğam
Cümle mağlûbı ser-â-pâ *Rezmiyâ* merdâne hep⁷⁴

Nâbî de karısının üstüne kadın olarak rahat ve huzur yüzü göremeyen bir erkek gibi, nefsinin isteklerine uyup dünyaya düşkünlük göstermenin de insana rahat ve huzur vermeyeceğini söyler. Çünkü dünya ve nefis kadın gibidir:

Dünyâya bu telâş nedür ey esir-i nefis
Râhat bulur mı ‘avret alan ‘avret üstine⁷⁵

Sünbülzâde Vehbî, aşağıdaki beytinde kadınlardan “kınalı elliler” olarak söz eder. Kişiye kanlı gömlek giydirecekleri yani çok büyük sıkıntılar çektirecekleri ve acılar yaşatacakları için onlardan uzak durmayı tavsiye eder:

Dest-i hınnâ-zedelerden el çek
Giydürürler saña kanlı gömlek⁷⁶

⁷² Kudret Altun, age., s. 91.

⁷³ Ahmed Diyarbekrî, *Pend-i Ahmediye Kitab-ı Mürşid*, Derleyen ve Sadeleştiren: Ağâh Güçlü, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1968, s. 78.

⁷⁴ Mehmet Gürbüz, *Rezmî Divanı (İnceleme-Metin)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.59.

⁷⁵ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divanı*, 2C., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 994.

⁷⁶ A. Sırrı Levend, age., s. 586.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Refi-i Kâlâyî ise, gece gündüz geçim derdiyle uğraşan erkeklerin bir taraftan da akrebe benzeyen hanımlarının iğneleyici sözleriyle eziyet çektiklerini şöyle ifade eder:

Maşraf-ı beyt ejderiyle uğraşurken rûz u şeb
‘ Akreb-i bânû da bir yan şokmadadur nişteri⁷⁷

Muvakkizâde Pertev’in aşağıdaki beytinden kinciliğin de kadına özgü olduğu anlaşılmaktadır:

Şaklama kineñ derûn-ı dilde derd-i zen gibi
Rengi izhâr it bilürin-sâğar-ı rûşen gibi⁷⁸

Lâmi’î ise kadınların merhametsiz, taş kalpli, sevgisiz ve zâlim olduklarını, onların zulmünün dünyayı ateş gibi yakacağını söyler:

Dil-i bi-rahmı âhen bağı mermer
Şebât u mihri yok çarh-ı bed-ahter
Şu gibi her yaña aqıcı zâlim
Cihânı odlayın yaqıcı zâlim⁷⁹

Kemal Paşazâde de kadınların içi ile dışının bir olmadığını, içlerinde demir gibi acımasız bir kalp taşıdıklarını belirtir:

Bu simin-berler âhen-çalbdür hep
Taşı sim içi âhen çalbdür hep⁸⁰

Kadın nefsinin isteklerine uyar, şehvet düşkünü, namussuz ve haysiyetsizdir; namussuzluk eden kadın affedilmez.

Müridî’nin *Pend-i Ricaf*’inde on akıldan yalnızca birinin kadına verildiği belirtilirken, on şehvetten dokuzunun kadına, yalnızca birinin erkeğe verildiği bildirilir. Buna göre şehvete düşkünlük bakımından kadın erkekten dokuz kat üstündür:

Yine şordı didi şehvet nicedür
Pes cevâb virüp didi kim böyledür
Çaçı erün kaçı anuñ ‘ avretün
Di haber vir baña hâlin şehvetün
Şeyh eyitdi ‘ avretündür toquzı
Biri eründür ‘ iyân bil bu sözi⁸¹

Ahmed Mürşidî de *Pend-i Ahmediye*’sinde kadının bir aklı dokuz nefsi olduğu için, dokuz köpeğin tek bir iple bağlanamayacağı gibi, kadının da bir akılla dokuz nefse hâkim olamayacağını söyler:

‘ Akılı birdür nefsi toquz neylesin

⁷⁷ Refi’-i Kâlâyî, *Divân*, Fatih Matbaası, İstanbul, 1284, s. 67.

⁷⁸ Ekrem Bektaş, *Muvakkiz-zâde Pertev Divânı*, Öz Serhat Yayıncılık, Malatya, 2007, s. 451.

⁷⁹ Hasan Ali Esir, agt., s. 386.

⁸⁰ Mustafa Demirel, age., s. 209.

⁸¹ Atabey Kılıç, age., s. 163.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Hîç toköz kelbi bir ip zabt eylesin⁸²

Gubârî, aşağıdaki beyitlerde kadınların nefsinde düşkünlüğüne ve nefsinin isteklerine uymamak konusundaki başarısızlıklarına işaret eder:

Sen bilürsin ki nefis ejderdür
Ejder-i nefsi katl iden erdür
Gelmez erlük cihânda ‘ avretten
Ki ide katl-i nefis o ğayretten⁸³

Âsaf, Behiştî ve Ahmed-i Rıdvân’a ait şu beyitlerde de erkeğe yakışanın kadın gibi nefsin isteklerine boyun eğmemek olduğu, nefsinde uymaktan kendini alamayan erkeklerin kadından beter sayıldığı belirtilmektedir:

Şabr it taħammül it ğam u ekdâra merd iseñ
Dil-ĥâh-ı nefse öyle zebûn olma zen gibi⁸⁴

Hevâ-yı nefsi elinde zebûn olan zendür
Bizüm bölükde gerekmez anuñ gibi nâ-merd⁸⁵

Şol er kim nefsi yolına giderdür
Erenler didiler zenden beterdür⁸⁶

Neş’et’in şu beytinde de kadının her istediğini şehvet yoluyla elde ettiğine işaret edilmektedir:

Zen gibi şive-i şehvetle alur dünyâyı
Važ’-ı ħaml itme gibi virmede feryâd eyler⁸⁷

Şairler metinlerde namussuz, haysiyetsiz, utanmaz kadın için orta malı kadın anlamına gelen “zen-i bâzâr, şâhid-i bâzâr, kahpe” tabirlerini de kullanmışlardır. Bu özellikleri yalnızca kadına özgü olarak gördükleri için böyle davranışlar sergileyen erkekleri de kadına benzeterek yermişlerdir. Hayretî ve Sünbülzâde Vehbî’nin aşağıdaki beyitlerinde bu düşünceye işaret edildiği görülmektedir:

Döstim bî-ğayret ü bî-‘âr imişsin añladum
Hep baña didüklerince var imişsin añladum

⁸² Ahmed Diyarbekrî, age., s. 38.

⁸³ Hasan Aktaş, *Abdurrahman Gubârî: Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme- Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2006, s. 166.

⁸⁴ Ömür Ceylan, *Âsaf Divânı, Hânedânda Bir Âsî: Damâd Mahmud Celaleddin Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 262.

⁸⁵ Yaşar Aydemir, *Behiştî Divânı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 272.

⁸⁶ Orhan Kemal Tavukçu, *Ahmed Rıdvân Husrev ü Şirin (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2000, s. 350.

⁸⁷ A. Sırrı Levend, age., s. 584.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Yoğ imiş şānuñda erkeklik nişānı hāşılı
Bī-ḥamiyyet bir zen-i bāzār imişsin añladum⁸⁸

Perdesi şıyrıķ olandur menkūb
Setr ider ‘ırzını merd-i maḥcūb
Zen-ṭabī‘ atler olur ḍarba sezā
Dest-i Cibril’ dedür savṭ-ı ḥayā⁸⁹

Hatta Enderunlu Fâzıl, kadını “fahişe” diye nitelendirmiş ve ondan söz eden şiiirler yazmayı ayıp saymıştır. Böyle bir şey kendisine utanç vereceği için de kadınların *Divan*’ına giremeyeceğini söylemiştir:

Şā‘ irüz şeyn virür şānumuza
Giremez fāhişe divānumuza⁹⁰

Behiştî ise güzelliğini kaba ve cahil kişilere sergileyen kişilere seslenerek, kadınlara özgü olduğunu düşündüğü ve namussuzluk olarak gördüğü bu davranışı yapmalarını gerektiğini şöyle ifade eder:

Dide-i nā-dāna ḥüsnüñ ‘arza kılma zen gibi
Pāk-dāmen ol ḥabibüm Yūsuf-ı Ken‘ ān gibi⁹¹

Hamdullah Hamdî *Yusuf u Züleyha* mesnevisinde, kendisine ihanet eden karısını affeden erkek için bunun utanılacak bir durum olduğunu söyleyerek böyle davranan kadın ve erkeklere ilişkin düşüncelerini şöyle ortaya koymuştur:

Zen-i ter-dāmene çü şabr ide merd
İrişür ḡayreti cemāline gerd
Çünkü ḡayret deminde şabr ide bu
Ne ḡadar şir ise olur āhū
Ödi şıdsun ol ādemüñ şad-bār⁹²
Bir seg içün geyik ola bi-‘ār⁹³

Hamdî gibi Kemal Paşazâde de kendisini başka bir erkekle aldatan kadını affetmenin, bu durumu bir haysiyet meselesi olarak görmemenin, kadını başka bir erkekten kıskanmamanın erkeklere yakışmayacağını dile getirir:

Yaraşmaz erlere bī-ḡayret olmak
Çü ḡayret olmaya yig ‘avret olmak

⁸⁸ Mehmed Çavuşoğlu ve Mehmet Ali Tanyeri, *Hayretî-Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 338.

⁸⁹ Süreyya A. Beyzadeoğlu, age., s. 120.

⁹⁰ A. Sırrı Levend, age., s. 586.

⁹¹ Yaşar Aydemir, age., s. 524.

⁹² Ödi: Odi M.

⁹³ Zehra Öztürk, age., s. 145.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Hişâridur kişinüñ sedd-i ğayret
 Erüñ ta' rifî olur hadd-i ğayret
 Egerçi kişi hoşdur şabr kıla
 Degül ol hadde kim bu sed yıkıla
 Zen-i mekkâredür bu seddi bozan
 Niçe sedd-i Sikender bozdı bu zen⁹⁴

Lâmi'î, kahpe (namussuz) kadınla ne kadar zengin olursa olsun evliliğin sürdürülmemesi gerektiğini söyler ve kadını mel'üne (lanetlenmiş) olarak nitelendirir:

Merd iseñ evde kaçbeyi tutma
 Ger boyuñca batarsa altuna
 La' net olsun aña vü mâline de
 Mâli mel' ün kendü mel' üne⁹⁵

Gelibolulu Âli *Mevâ'idü'n-Nefâ'is fi-Kavâidi'l- Mecâlis* adlı eserinde, kadınları, kendisine merhamet olunacak üç sınıftan biri olarak değerlendirir. Âli'ye göre kadınlar yaradılışları gereği nefislerine yenik düşerler. Kendilerine mahrem olanlara karşı nefsi ve şehvî eğilimleri vardır:

“Sâlişen, nisâ kısmı mutlakâ zenân sınıfıdır ki bi-hasebü'l-hulk nefislerine mağlûbelerdür. Hâlâ ki nâ-mağremlere meyl-i nefsâni ve nazar-ı şehvâni ile ma'yûbelerdür.”⁹⁶

Âli kadınların erkekleri tarafından zabt u rapt altına alınmamaları hâlinde, her birinin gönlünün istediğini elde etmek için namus perdesini yırtıp, iffet örtüsünü kirletip namahremlere boyun eğdiklerini, ayağının altında ezilen nefsinin devî kontrolden çıkıp iyi ve kötüyü ayıramayarak arzularının esiri olduklarını, böylece değerlerini düşürdüklerini söyler:

“Avretlerüñ hıfzına erleri muqayyed olmamak muktezâ-yı nefsâniyeleri üzre her biri gönli murâdını bulmak perde-i 'işmeti çāk ve niķāb-ı 'iffeti bî-pāk idüp nâ-mağremlere baş koşmasını mücibdür ve zir-i pâyında mağlûb olan div-i nefsi elden çıkup nik ü bedi teşhîş itmeyüp iştiḥâ-yı nik ile mertebeden düşmesini müstevebidür.”⁹⁷

Kadın süse ve dünya malına düşkündür.

⁹⁴ Mustafa Demirel, age., s. 185.

⁹⁵ A. Sırrı Levend, age., s. 585.

⁹⁶ Mehmet Şeker, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Mevâ'idü'n-Nefâ'is fi-Kavâidi'l-Mecâlis*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 385.

⁹⁷ Mehmet Şeker, age., s. 364.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Kadınların ruh güzelliğinden ziyade dış güzelliğe, süs ve ziynete, gösterişe, dünya malına, dünyadaki güzelliklere düşkün oldukları da onlara dair olumsuz bakış açılarından biridir.

Edirneli Nazmî aşağıdaki beyitte dış görünüşe önem vermenin, süslenmenin kadınlara özgü olduğunu belirtirken, kadınların iç güzellik ile çoğunlukla ilgisi olmadığından söz eder:

Zâhirin zeyn eylemek zen hâlidür⁹⁸
Hâl-i bâhtından zen ekşer hâlidür⁹⁹

Na'tî ise gönül dilinden anlayan kalender kişilerin, dünya malının kadınları aldattığı konusunda ortak görüşe sahip olduklarını söyler. Çünkü kadınların dünya malına düşkünlükleri bilinen bir gerçektir.

Böyledür ittifağ-ı ehl-i dilân
Aldadur zenleri metâ' -ı cihân¹⁰⁰

Taşlıcalı Yahya, Fedâ'î, Nâilî-i Kadîm ve Edirneli Nazmî aşağıdaki beyitlerde süse, gösterişe, mala mülke düşkün olan erkekleri de kadına benzeterek aşağılamışlar; "erkeğim" diyen kişilerin bu türlü davranışlardan vazgeçmesi gerektiğini vurgulamışlardır:

Biz bu 'ayn-ı i' tibâr ile cihâna bakmazuz
Zen gibi tezyîn-i dünyâ isteyen nâ-merd ola¹⁰¹
Zâhirin ma' mûr idenler bâhtının eyler hârâb
Merd iseñ zerrîn libâs ile tönanma zen gibi¹⁰²

Tutma hûsn-i rûy u mûya himmetüñ mişl-i zenân
'Aşğ u şevk içre bulun yolda ricâl ehlinden ol¹⁰³

Nâ-mahrem-i hârim-i edebsin zenân gibi
Muhtâc-ı istiğâse-i na' leyn-i sîm iseñ¹⁰⁴

Atalar sözünü imdi ey ahi
Güş-ı cânüñ birle güş it sen dahi
Zînet-i dünyâ-yı duna meyli ço
Merd olup idinme zenveş zeyni ço

⁹⁸ zeyn: zin M.

⁹⁹ Kudret Altun, age., s. 98.

¹⁰⁰ A. Sırrı Levend, age., s. 584.

¹⁰¹ Mehmed Çavuşoğlu, *Yahya Bey: Divan (Tenkidli Basım)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1977, s. 545.

¹⁰² *Yahya Bey Divanı*, s. 549.

¹⁰³ Bilal Çakıcı, agt., s. 502.

¹⁰⁴ Haluk İpekten, , *Nâilî-i Kadîm Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1970, s. 248.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Zen gibi zînet degüldür merdlik
Halka taqlid itmemekte ferdlik¹⁰⁵

Hatta şair Zeynep Hanım bile kendisi de bir kadın olmasına karşılık, kadınların dünya malına düşkünlüğünü dile getirdiği aşağıdaki beytinde kendisine seslenerek “erkekçe bu düşkünlükten vazgeç, süsü, ihtişamı terk et” demektedir:

Zeyneb ço meyli zinet-i dünyâya zen gibi
Merdâne var sâde-dil ol terk-i ziver it¹⁰⁶

Ahmed Mürşidî dünyanın malına, mülküne, güzelliklerine düşkün, erkekleri hileleri ile aldatan kadınların Allah’ın lutfu olmadıkça cennet yüzü göremeyeceklerini söyler:

Fâzıl-ı Bârî olmayınca cenneti
Hiç bula mı bu zamâne ‘avreti
Ekşeri dünyâlîğa meyyâledir
Erleri aldatmağa hayyâledir¹⁰⁷

Öte yandan Enderunlu Fâzıl, Allah’ın kadını erkeğin ilgisini çekmesi, onu arzulaması ve dolayısıyla insan soyunun devamı için bedenen erkekten daha güzel ve süse düşkün yarattığını söyler. Bu bakış açısı kadının erkek tarafından yalnızca cinsel olarak arzulan bir varlık ve üremenin diğer unsuru olarak kabul edildiğini göstermektedir:

Ol sebab virdi hâkîm-i kudret
Fırka-i cins-i zenâna zînet
Kıldî hâtdan ruḥ-ı zîbâsını pāk
Müydan eyledi a‘zâsını pāk
Tâ ki meyl eyleye nefis-i ğilmân
Münkarîz olmaya nev‘-i insân¹⁰⁸

Kadın evde oturmalıdır.

Diğer İslam topluluklarında olduğu gibi Osmanlı toplumunda da namus ve iffet gibi ahlakî değerler ister bekâr ister evli olsun kadının sosyal yaşamdan büyük ölçüde soyutlanmasına yol açmıştır. Bu değerlerin korunması adına kadınlar erkeklerin görüş alanından uzak, daha çok ev içinde ve kadın kadına bir sosyal yaşam sürmüşlerdir. Bu anlayış edebî eserlere de aynı şekilde yansımıştır.

Bekâr bir genç kız evleninceye kadar bekâretini korumakla yükümlüdür. Bekâret iffet ve namusun en önemli göstergesidir. Genç

¹⁰⁵ Kudret Altun, age., s. 116.

¹⁰⁶ İbrahim Kutluk, age., C. I, s. 436.

¹⁰⁷ Ahmed Diyarbekrî, age., s. 179.

¹⁰⁸ Nebiye Öztürk, *Zenânnâme-Enderunlu Fâzıl*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s. 72.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

kızın namus ve iffetine gelecek zarar, onun namusundan sorumlu babanın da namusuna zarar vermiş olacaktır. Bu nedenle dışa kapalı bir yaşam sürer.

Enderunlu Vasıf'ın *Divan*'ında İstanbul mahallelerinden birinde oturan basit ve orta halli bir ailede yaşayan bir annenin kızına öğütlerini ve kızın cevaplarını içeren iki muhammes yer almaktadır.¹⁰⁹ Bunlardan ilkinin nakarat mısraı “*Olma şoşak süpürgesi kadın kadıncık ol*” şeklindedir. Hatta bentlerden birinin son iki mısraında anne kızına küçük yaştan itibaren uslu bir şekilde evde oturmaya alışmasını, sokak süpürgesi gibi sürekli gezip dolaşmamasını, hanımefendi olmasını öğütlemektedir:

Dek dur küçükden evde oturmağığa alış
Olma şoşak süpürgesi kadın kadıncık ol¹¹⁰

Enderunlu Fâzıl da namuslu kadını saçına rüzgâr değmemiş, yüzünü güneş görmemiş, gece gündüz evinde oturan kadın olarak tarif eder:

Degmemiş turesine bād-ı şabā
Görmemiş rüyını hürşid aşlā
Şāhib-i gayret ü nāmūs u vağār
Hānesinde oturur leyl ü nehār¹¹¹

Evli kadın ise kadının doğasında var olduğu kabul edilen vefasızlığı yüzünden başka erkeklerle kocasına ihanet edebileceği endişesi ile evden dışarı çıkarılmamalıdır. Bu nedenle özellikle pend-nâmelerde erkeklere eşlerini evden dışarı çıkarmamaları, yabancı gözlerden uzak tutmaları tavsiye edilmiştir.

Nitekim Cinânî de namuslu ve şerefli bir erkeğin kesinlikle kadını dışarı çıkarmamasını, yüzünü kimselere göstermemesini tavsiye eder. Çünkü özellikle kadın genç ve arzu uyandırıcı nitelikte güzel ise onu gören başka bir erkek arzu duyabilir. Bu nedenle kadın gece gündüz evde saklanmalıdır:

İderseñ eger gayret ü ‘ār sen
Çıkarma zenüñ taşra zinhār sen
Çü nāmını ‘avret qomışlar zenüñ
Hāzer eyle gösterme rüyın anuñ
Huşuşā olup tāze vü müştehā
Gören aña ‘arz eyleye iştihā
Olursa eger rüy u müyü ḥasen

¹⁰⁹ Raḥşan Gürel, *Enderunlu Osman Vâsif Bey ve Divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 537-546.

¹¹⁰ Raḥşan Gürel, age., s. 540.

¹¹¹ Nebiye Öztürk, agt., s. 112-113.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Anı taşra gönderme zabt eyle sen
Evünde idüp gice gündüz nihân
Sözüm tut içinden çıkarma hemân¹¹²

Cinânî erkeğin eşiyle birlikte bir yere gitmesinin de sakıncalı olduğunu belirtir. Çünkü kadın cinsinde vefa yoktur. Kocasını bırakıp, gördüğü başka erkeklere yar olabilir. Hatta o kadar vefasızdır ki kocasını tanıımıyormuş gibi bile davranabilir. Bu nedenle erkek gideceği yere tek başına gitmelidir:

Alup yanuña eyler iseñ sefer
Hañadur katı eyle andan hazer
İderken bu vâdide bir gün güzâr
Helâlün harâmiler eyler şikâr
Anı kim şanup mahrem-i dil-pesend
Çekerdün hevâsıyla bîm-i gezend
Seni kor o dem gayrıya yâr olur
Vişâline anuñ talebkâr olur
İdüp terk-i endüh u havf u hazer
Saña görmemiş gibi eyler nazâr
Zen-i bî-haķikatde yokdur şafâ
Olur kaħbe dünyâ gibi bî-vefâ¹¹³

Taşlıcalı Yahya ise karısını başka bir erkeğe gösteren erkeği, boynuzları gökyüzünü yırtacak kadar uzun olan Hindistan gergedanına benzetir. Çünkü karısı tarafından başka bir erkekle aldatılan ve karısının bu iffetsizliğine göz yuman erkek için yaygın olarak “boynuzlu” tabiri kullanılır. Şair, Hz. Muhammed’in sünnetine uyan erkeğin ise karısını evinde, gözlerden uzak tuttuğunu söyler:

Helâlin gösteren bir nev-cüvâna
Döner Hindüstan’da gergedâna
Toķınur boynuzunuñ üstüñ’ânı
Meh-i nev gibi yırtar âsmânı
Resülün sünnetini iden icrâ
Helâlin kıldı beytinde mu’ammâ¹¹⁴

Hamdullah Hamdi’nin *Yusuf u Züleyha*’sından alınan aşağıdaki beyitte Mısır azizi ile evli olan Züleyha’nın, kocasından izinsiz evden dışarı çıkmaya korktuğundan söz edilmektedir. Bu da kadının sosyal yaşamının edebî eserlere yansımalarının açık bir örneği olması bakımından önemlidir:

Hânesinden o dil-ber-i mestür
Çıkmağa korķar idi bî-destür¹¹⁵

¹¹² Mustafa Özkan, age., s. 206-207.

¹¹³ Mustafa Özkan, age., s. 207.

¹¹⁴ *Yusuf ve Zeliha*, s. 85.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Gelibolulu Âlî'nin aşağıdaki beyitlerinde erkeğin savaşçı olması gerektiğinden söz edilirken, evden dışarı çıkmayan (korkak) erkeğin ise erkekten sayılmadığı, kadına benzediği vurgulanmıştır. Bu ifadeler de kadının erkekten farklı olarak sürekli eve kapalı bir yaşam sürdürdüğünü anlatmaktadır:

Cenge ider meyli cüvân-merd olan
Dâyiresin bekleyüben ferd olan
Zen gibi nâ-merd olan ammâ hemân
Hâne bucağında yatur bi-nişân¹¹⁶

Âlî, *Mevâ'idü'n-Nefâ'is fi-Kavâ'idü'l-Mecâlis* adlı eserinde de kadınların istedikleri gibi gezip dolaşmalarının toplum tarafından uygun görülmediğine, mesire ve gezinti yerlerinin yalnızca haremdeki süslü odaları olduğuna ve ömürlerinin âdeta hapisanede geçtiğine ilişkin bilgiler verir:

“İstedükleri gibi seyr ü sülûk idüp sefer ü geşt ü güzër kılmaları münâsib görülmemişdür.[...] Mesîre vü teferrücleri harem-serâlarındaki hâlvat-i pür-zîverdür.[...] Müddet-i ‘ömr-i nâzeninleri habs-hânedede geçer.”¹¹⁷

Erkek kadından üstündür, kadına boyun eğilmez.

Sünbülzade Vehbî oğluna Allah erkeği kadından daha güçlü yarattığı için yaramaz kadına yenilmemeyi, boyun eğmemeyi öğütler:

Çün Hudâ kıldı ricâli kavvâm
Olma mağlûb-ı zen-i bed-fercâm¹¹⁸

Enderunlu Fâzıl erkeğin kadından daha üstün olduğunu, keçi ile kıvırcık denilen koyunun bir olmadığı gibi erkeğin de kadınla bir olamayacağı şeklinde ifade etmiştir:

Er olan bir ola mı kaçıcık ile
Añılur mı keçi kıvırcık ile¹¹⁹

Seyyid Câzim'e göre dünyadaki mutluluğa, zenginliğe, ihtişama râğbet etmek akıllı bir tavır olmadığı gibi, kadına yenik düşen erkek de akıllı erkek olarak kabul edilmez:

Devlet-i dünyâya râğbet şive-i ‘âkil midür
‘Avrete mağlûb olan merd-i hîred kâbil midür¹²⁰

¹¹⁵ Zehra Öztürk, age., s. 73.

¹¹⁶ Mehmet Arslan ve İ.Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Âlî: Riyazü's-Sâlikîn*, Sivas, 1998, s. 100-101.

¹¹⁷ Mehmet Şeker, age., s. 386.

¹¹⁸ Süreyya A. Beyzadeoğlu, age., s. 150.

¹¹⁹ A. Sırrı Levend, age., s. 584.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Şeyhî, vefanın erkeklere özgü olduğunu, kadınlarda vefa olmadığını; kadın karşısında yenilmenin, aşağılanmanın erkek onuruna yakışmayacağını şöyle ifade eder:

Vefâ erlikdedür ide mi ‘avret
Basılmağ ‘avrete olmaya ğayret¹²¹

Gubarî de kadın karşısında aciz olmanın, kadının hâkimiyeti altında bulunmanın erkekliğe yakışmadığını belirtir:

Hoş durur merde ğayret-i merdân
Olma nâ-merd zir-i dest-i zenân¹²²

Ahmed-i Rıdvan’a göre, her ne olursa olsun kadına yenik düşmektense ölmek daha iyidir. Akıllı kişinin gönlünün deliliği kabul etmeyeceği gibi gerçek bir erkek de kadına karşı yenilgiyi kabul etmez:

Olacağ iş kişiye olsa yigdür
Zene mağlûb olunca ölse yigdür
Kabûl itmez dil-i ‘âkil cününü
Er olan ‘avretüñ olmaz zebûn¹²³

Lâmi’î’ye göre kadın karşısında ezilmek, güçsüz olmak bir erkeği ömür boyu güçsüz, aciz kılacaktır. O bu türlü erkekleri tavuktan korkan doğana benzetir ve böyle erkeklerin adının dünyadan kazınması gerektiğini şöyle ifade eder:

Ne zenden kim çeke bir er zebûnlık
Cihânda gitmez andan ser-nigûnlık
Kazınsun nâmi şeh-bâzuñ cihândan
Ki havf u haşyet ide mâkiyândan¹²⁴

Mirzâde Salim, kadınlardan ne kadar güzel sözlerle söz edilirse edilsin, erkekler kadar övgüyle anılmadıklarını belirtir:

Belâğatle zenâmı ger ne rûtbe eyleseñ tavşif
Ne hâletdir yine medhinde söz merdâne söylenmez¹²⁵

Nâbî aşağıdaki beyitte, her paylaşımda erkeğe kadından daha fazla pay düştüğü gibi güzellikte de fazla pay düştüğünü, kadına genç bir erkeğe verilen güzellik verilmeyişini dile getirir. Şair bu

¹²⁰ Ahmet Özbek, *Câzım Dîvanı (Edisyon Kritik-İnceleme)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2000, G.79/1.

¹²¹ Faruk K. Timurtaş, age., s. 200

¹²² Hasan Aktaş, agt., s. 169.

¹²³ O. Kemal Tavukçu, agt., s. 463-464.

¹²⁴ Hasan Ali Esir, agt., s. 329.

¹²⁵ Adnan İnce, *Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvanı (Tenkitli Basım)*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1994, s. 325.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

sözleriyle erkeğin hem miras hukukundaki hem de güzellikteki üstünlüğüne işaret etmiştir:

Ḥüsn-i cüvān nisāya ne mümkün k'ola naşib
Her hişşede zükūra nisādan füzūn düşer¹²⁶

Gelibolulu *Âli'nin Mevâ'idü'n-Nefâ'is fi-Kavâ'idü'l-Mecâlis* adlı eserinde dile getirdiği kadınlarla erkekler arasındaki hak ve özgürlüklere ilişkin farklar, erkeğin hemen hemen her konuda kadından üstün görüldüğünün açık kanıtıdır. Buna göre kadınların dünya mevkilerinden nasipleri yoktur. Cima'dan lezzet alma ve toplantılara katılma bakımından erkeklere daha fazla izin verilmiştir. Yani kadınlara dört erkekle evlenebilmeye ve erkekler gibi gücü yettiğince cariye satın alıp zevklenmeye şeriat izin vermemiştir. İstedikleri gibi gezip dolaşmaları da uygun görülmemiştir. Sözün kısası kadınların ulaşabilecekleri en önemli mevki devlet sahibi, nüfuzlu bir kocanın yanındır. Kadınlar yönetim yetkisine, yaradılışları gereği savaştan alınacak sevaba lâyık değillerdir. Erkekleri gibi istek sahiplerinin başvuracakları bir sığınak konumuna sahip olamazlar:

“Menâşib-ı dünyeviyyeden naşibleri yokdur ve lezâyiz-i cimâ' u ictimâ'a erlerüñ ruḥşatları bunlardan çokdur. Ya'ni ki ricâl zümresini ki dört mertebeye dek evlenmege ve kâdir olduğu deñlü cevâri şatun alup zevklenmege izn-i şer'î virilmemişdür ve istedikleri gibi seyr ü sülük idüp sefer ü geşt ü güzer kılmaları münâsib görülmemişdür. Muḥaşsal manşıbları bir zî-şân-ı devletmend şevherdür.[...] Kendülere hükümet lâyıḳ görülmemişdür. Tabi'atlerine meşübât-ı cihâd u ğazâ muvâfiḳ görülmemişdür. Degme şâhib-i seyf ü kalem olmazlar. Erleri gibi aşḫâb-ı hâcâta mercî'ü melâz olmağ ile devlet bulmazlar.”¹²⁷

Kadın kapıdan kovulsa bacadan girer, yüzsüzdür.

Şeyhî'nin *Husrev ü Şirin* mesnevisinde Husrev Şirin'in aşırı nazlanmalarından bıktığı için Şirin'den vazgeçmeye karar verir. Nedimi Şavur Husrev'e bu konuda acele karar vermemesini, kadınların verdikleri kararlarda sebatkâr olmadıklarını, ay gibi kapıdan kovulsalar bacadan gireceklerini söyleyerek yaptıklarından pişman olup mutlaka geri döneceklerini ima eder:

Beli 'avret durur eyleme iştâb
Geliser manzara niteki meh-tâb
Olur ay ile 'avret bir yapudan
Ki iner bacadan ḳovsañ ḳapudan¹²⁸

¹²⁶ Ali Fuat Bilkan, age., s. 601.

¹²⁷ Mehmet Şeker, age., s. 385-386.

¹²⁸ Faruk K. Timurtaş, age., s. 227.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Kadın sır saklamaz.

Zarîfî sır tutmamanın, boşboğazlığın tıpkı doğurganlık gibi kadınlara özgü bir özellik olduğunu söyler. Zarîfî'ye göre kadınlar her şeyi her yerde konuşurlar, sır saklayamazlar. Erkekler ise tıpkı doğuramadıkları gibi sırlarını da içlerinde saklarlar:

Kanda olsa vaż' -ı haml eyler hemân
 Sır kelâmın halka eyler râygân
 Er doğurmaz anuñ için hażm ider
 Hâl-i sırrın cân içinde ketm ider
 'Avrete maḥşûş doğurmağdur hele
 Anuñ için vaż' -ı haml alur dile
 Er odur ki sırrını ihfâ ide
 'Avret oldur halka hem ifşâ ide¹²⁹

Beylikçi İzzet Bey aşağıdaki beytinde, âşıkların aşk sırrını ortaya çıkarmanın kadınlar olduğunu, bu yüzden de Kays (Mecnun) ile Leyla arasındaki aşkı herkesin bildiğini, Şah ile Geda'nın aşkını ise kimsenin bilmediği belirtmektedir. Çünkü Şah ve Geda her ikisi de erkektir. Burada her ne kadar Leyla vü Mecnun mesnevileri ile Şâh u Gedâ mesnevilerinin şöhreti kıyaslanıyorsa da kadınların sır saklayamayışına yapılan vurgu da önemlidir:

Sırr-ı 'uşşâkı iden fâş zenândur gör kim
 Kays u Leylâ añılup Şâh u Gedâ söylenmez¹³⁰

Kadın erkek işine karışmamalıdır.

Sünbülzâde Vehbî erkeğin kendi işlerine kadının karışmasına izin vermemesini, onların fırsatçı olduğunu söyler. Vehbî'ye göre tavuktan horoz gibi ses çıkmaya başlayınca evde yaşayanlar bundan rahatsızlık duyar. Bu durum uğursuzluk sayılarak tavuğun başını keserler. Kadın da erkek işine karışırsa hemen bu şekilde çaresine bakılmalıdır. Müslüman kadına erkeğin işine karışmak yakışmaz. Kâfir kadınlar erkeklerin işlerine karıştıkları için rüsva olurlar:

'Avrete virme hâzer kıl ruḥşat
 Ki anuñ çoğı esir-i furşat
 Anları itme 'umûra maḥrem
 Çıkmasun taşraya hiç şavt-ı harem
 Ruḥşat-ı fâhişedür ol ruḥşat
 Ki göre kâr-ı ricâli 'avret
 Mâkiyândan gelicek bâng-i ḥorûs

¹²⁹ *Pend-nâme-i Zarîfî*, s. 70.

¹³⁰ Ekrem Bektaş, age., s. 577.: Beylikçi İzzet'in bu beyitinin yer aldığı gazelini Muvakkitzâde Pertev tahmis etmiştir. Beyit Pertev'in söz konusu tahmisinden alınmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Olup ol hānenūñ ehli me'yūs
 Şūm u idbārımı cezmile tamām
 Başını kesmege eyler iḳdām
 Merd işine arışursa nisvān
 āresin görmelidür böyle hemān
  Irz-ı İslām'a yakışmaz hāşā
 Zen-i küffār olur öyle rüsvā¹³¹

Kadının güzel davranışları erkeğe yakışan davranışlardır.

Kemal Paşazāde *Yusuf u Züleyha* mesnevisinde kadınlar hakkında hemen her fırsatta olumsuz düşüncelerini sıralamasına karşılık, az da olsa iyimser bir yaklaşımla, kötülerini çok olmakla birlikte kadınların da iyisi olabileceğini ancak “iyi kadın işte budur” demenin mümkün olmadığını dile getirir:

Eyüsin dimezin içinde yokdur
 Velikin yavuzı ğāyetde çokdur
 Eyüsi bunlaruñ daḫı eyüdür
 Veli dinmez k'eyüsi uşda budur¹³²

Kadın herkes tarafından beğenilecek davranışlar sergilediğinde “er”, bu güzel davranışları da “merdāne”, “mertlik” olarak nitelendirilmiştir. Çünkü erkek bakış açısına göre kadın ve erkek cinsi arasında üstün olan erkektir. Bütün güzel ve iyi davranışlar erkeğe yakışır. Aynı davranışlar bir kadında görülse de bu kadın er olarak nitelendirilir. nin yukarıda az da olsa iyisinin de var olduğunu belirttiği ancak “iyisi işte budur” diyemediği kadın tipi herhâlde bu er kadın tipi olmalıdır.

Nitekim *Yusuf u Züleyha* mesnevisinde Züleyha'da Yusuf'un aşkıyla delilik (cünun) belirtileri görülmeye başlayınca Kemal Paşazāde onun bu hâlini ünlü aşk kahramanlarından Mecnun ve Ferhad'la karşılaştırır. Aşağıdaki beyitlerde görüleceği üzere aşkta kadın ve erkeğin eşit konumda olduğunu, önemli olanın sadık âşık olmak gerektiğini vurgular. Züleyha da sadık bir âşıktır. Onun, aşkında bu denli kararlı oluşunu şair erlik olarak nitelendirir:

Hevā yolında birdür mādē vü ner
 Şadāat kimde ise ol durur er
 Nie şüretde zen ma' nāda erdür
 Nie er var ki ' avretten beterdür¹³³

¹³¹ Süreyya A. Beyzadeoğlu, age., s. 149-150.

¹³² Mustafa Demirel, age., s. 186.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Hamdî *Yusuf u Züleyha* mesnevisinde hikâyenin bir kadın kahramanı olan Bâzığa'nın Yusuf'un güzelliği karşısında ona âşık olup daha sonra ona bu güzelliği veren Allah aşkına yönelmesini erkeğe yakışır bir davranış olarak değerlendirir. Gönlüne seslenerek bu kadından erkeklik öğrenmesini, erkekse içindeki kadına özgü özellikleri yok etmesini, süs ve gösterişle övünen kişinin erkekten sayılmamasına şaşılmasını gerektiğini söyleyerek bir kadını övmeye çalışırken, kadınlığı aşağılar:

Ey gönül erlik öğren ol zenden
Er iseñ zenligi gider sendeñ
Faḥr iden kimse zeyn ü ziverden
‘Add olunmasa tañ degül erden¹³⁴

Ahmed-i Rıdvan'ın *Husrev ü Şirin* mesnevisinde Husrev öldükten sonra onun ayrılığına dayanamayan Şirin, Husrev'in mezarı başında intihar ederek can vermiştir. Aşk uğruna ölmeyi göze alan Şirin'in bu davranışını şair mertlik olarak değerlendirir:

Egerçi ‘âdetâ bir serdlük itdi
Veli ‘uşşâk içinde merdlük itdi
Reg-i cândan çü kaşd itdi o dem zen
Aña ser-bâz-ı ‘âlemdür dimeñ zen
Fidâ-yı cân idüp meydâna geldi
Maḥabbet yolına merdâne geldi
[...]
Dimeñ Şirîn'e zen k'oldur cüvân-merd
Zen ol nâ-merde dirler k'ola bi-derd¹³⁵

Aşk ve kadın:

Bilindiği gibi aşk divan şiirinin en önemli konularından biri olmuştur. Ancak kadını toplum yaşayışından uzaklaştıran Ortaçağ Türk-İslam dünyası, edebiyatında da kadını ve kadın sevgisini küçümsemiştir. Bunun sonucu olarak kadına karşı duyulan sevginin anlatılmasından kaçınılmıştır. Kadın pek çok konuda olduğu gibi sevgide de vefasız kabul edildiği ve kötülüklerin başı olarak görüldüğü için aşkla sevmeye, bağlanılmaya lâyık görülmemiştir.

Edirneli Nazmî *Pend-nâme*'sinin “*Bekası olmayan dört şey hakkında*” başlıklı bölümünde, bekası olmayan dört şeyden birinin de kadın sevgisi olduğundan söz eder. Ayrıca kadınların sevdiği erkek tarafından her istediği yapılmaz, her söylediği dinlenmezse hemen sevgilerinden vazgeçtiklerini belirtir:

¹³³ Mustafa Demirel, age., s. 70-71.

¹³⁴ Zehra Öztürk, age., s. 111-112.

¹³⁵ O. Kemal Tavukçu, agt., s. 529.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Biridür anuñ dağı mihr-i zenān
 Olmaz anuñ bir beķāsı bī-gümān
 Zen ne deñlü mihrbān olsa saña
 Didügi olmasa söyler nā-sezā
 Dāyim ister sözini işidesin
 Sözine göre hemin iş idesin
 Ne dilerse dilegince olasın
 Her didügi nesneye toğrulasın
 Tutmayasın şöyle kim bir sözünü
 Döndürür göz göre senden yüzünü
 Çünkü gelmez andan aşlā bir vefā
 Yok durur mihrinde anuñ pes beķā¹³⁶

Aynı şekilde Said Giray da kadınların vefasızlığını gerekçe göstererek, erkeklere ne kadar güzel, işveli olursa olsun bir kadına gönüllerini kaptırmamalarını, onların aşkının vuslatını arzulayarak yanıp yakılmamalarını tavsiye eder:

Bu pend-i piri idüp güş-ı hūşuñā mengūş
 Vişāl-i her-zen-i zibāya itme sūz u güdāz
 Vefāyı gördi mi şemşir ü esb ü zende meger
 Bu bī-vefāyi dehr içre server-i ser-bāz
 Düşürme gönülünü çün bāz-ı dām-ı nisvāna
 Ne deñlü olsa da meh-rüy-ı āfet ü şannāz¹³⁷

Yakinî er kişilerin kadına pislik, murdar gözüyle baktıklarını, bu nedenle erkek gibi erkeğin kadına gönül vermemesi gerektiğini söyler:

Zen-i dünyāya meyli ço er iseñ
 Merd olan anlara çepel didiler¹³⁸

Râsih ise kimsenin bir kadına tutularak aklına zarar vermemesini söyler. Çünkü kadına gönül veren kişi sonunda deli olacağından, akıllı bir kişinin asla bir kadına tutulmayacağını belirtir:

Mübtelā-yı zen olmasun kimse
 ‘Aqlına reh-zen olmasun kimse

‘Avrete meyl iden olur mecnūn
 ‘Āķil olur mı hiç aña meftūn¹³⁹

Ahmet Mürşidî Âdem peygamberin “karısının zararını kocası çeker” sözü üzere kadınlara gönül vermenin, onlarla yakın ilişki içinde

¹³⁶ Kudret Altun, age., s. 147.

¹³⁷ Saadet Karaköse, *Said Giray Divanı*, Denizli, 2001, s. 59.

¹³⁸ Ömer Zülfe, *Yakinî (ö: 1568) Divan: Tetkik, Tenkitli Metin, Dizin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2004, s. 282.

¹³⁹ A. Sırrı Levend, age., s. 585.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

olmanın bir erkeği azdırıp kötülüğe sürükleyeceğini söyler. Ona göre kadın, doğası gereği kötülüğe eğilimli olduğu için kötülükleri erkeğe de bulaşacak bu da erkeği alçaltıp değersizleştirecektir. Bu nedenle kadınlardan uzak durulmalıdır:

Böyle koydı adını Ādem peder
 ‘ Avretüñ ziyānını zevci çeker
 ‘ Avret ile eyleme çok ülfeti
 Virme gönülün şöhbetine gāyeti
 Virme anlara gönül olma deni
 ‘ Ākıbet azğun ider anlar seni
 Tab‘ -ı zen meyyāle olur şerlere
 Şer ider mekri bulaşur erlere
 Kim ki ‘ avret sözine rağbet kıla
 Şāh ise kendüyi bi-ğürmet kıla¹⁴⁰

Larendeli Hamdî bir kadını candan seven bir erkeğin, kötülük sembolü olarak görülen kadından daha kötü olacağını belirtir:

Bir er kim ‘ avrete meyl ide cāndan
 Hāқиқat belki yigdür ‘ avret andan¹⁴¹

Nev’î-zāde Atâyi, Hayretî, Behiştî, Yakînî ve Muvakkit-zāde Pertev gibi kimi şairler de Leyla vü Mecnun, Ferhad u Şirin ve Vamık u Azra mesnevilerinin kadın kahramanlarına duydukları büyük aşklarla ünlü olmuş Mecnun (Kays), Ferhad ve Vamık gibi âşık kahramanları küçümserler. Hatta onları zampara, kadın akıllı (akılsız) olarak görürler ve kendileriyle onların kıyaslanmasını, adlarının bile anılmasını istemediklerini belirterek kadın aşkına değer vermediklerini gösterirler:

Añma ‘ avret ‘ aқıllı Mecnūn’ı
 Ki ola nāқиşāt meftūnı¹⁴²

Bu kadar ‘ aқl ile taşlar başına Ferhād’uñ
 Bir zene virdi gönül olmadı oğlan delüsü¹⁴³

Eylemeñ Ferhād u Mecnūn’ı *Behiştî* ye kıyās
 Merd-i rāh-ı ‘ aşka olmaz hem-қadem zen-pāreler¹⁴⁴
 Gider añma baña şöhbetlerin Ferhād u Mecnūn’uñ
 Ki merd-i ‘ aşq-ı pāküz biz şafāmuz yoқ bizüm zenden¹⁴⁵

¹⁴⁰ Ahmed Diyarbekrî, age., s. 29.

¹⁴¹ Rıfat Kütük, agt., s. 588.

¹⁴² Turgut Karacan, *Nev’î-zāde Atâyi: Heft-ğ’ān Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 143.

¹⁴³ *Hayretî Divanı*, s. 405.

¹⁴⁴ Yaşar Aydemir, age., s. 302.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

ays ile Vmık u Ferhd'a kıys itme beni
 Açma adını bana bir niçe zen-bzlaru¹⁴⁶
 Zene dil virdi tan mıdur ey dil
 Tıesi ta' ne itse Ferhd'a¹⁴⁷

Farı-ı ' ak elbet ider şhibini şöhret-yb
 ays u Ferhd gibi yri zenn ise daı¹⁴⁸

Kadına şık olmayı bu kadar küçümseyen şairlerin kimileri ilah akı benimsemekle, kimileri de genç delikanlılara duydukları aklarla övünürler.

Bk ilah aka mürit olduğu için her şeyden vazgeçip yalnızca Allah'a yöneldiğini, asla bir kadına gönül vermeyeceğini şöyle ifade eder:

Mürid-i ' ak oldum ben tecerrüd itiyr itdüm
 Eger meyl eyler isem bir zen-i dnyya n-merdm¹⁴⁹

Sinan Paşa Allah'ın emrettiği din kurallarını kılavuz edinerek yaşayan yani takva sahibi kimselerin hem bu dünyada hem de ahirette yceleceğini söylerken bu yolda gidenler için kadın ve çocuğun en önemli engel olduğunu belirtir. Yani ocuk sahibi olabilmek için ilgisini kadınlara yneltenlerin hak yolda ilerlemeleri engelleneceğinden, bunlara gönül vermemeleri gerektiğini vurgular:

Her kimn tav olursa reh-beri
 Olur ol dny v ' ub serveri
 Ger zen  ferzend cümle dşmenn
 Hk yolunda cmlesidr reh-zenn
 Olma gafil virme gönül bunlara
 Gey şaın aldanmağıl sen anlara¹⁵⁰

Sinan Paşa gibi Nev' de insanoğlunun cennetteki huri ve meleklerle sohbetten mahrum kalmasını dünyadaki kadın ve ocuk sevdasına bağlar:

şhbet-i hr u melekden dem olmazdı ba'd
 Nev' iy fikr-i zen  sevd-yı ferzend olmasa¹⁵¹

¹⁴⁵ Yaşar Aydemir, age., s. 428.

¹⁴⁶ mer Zülfe, agt., s. 386.

¹⁴⁷ mer Zülfe, agt., s. 429.

¹⁴⁸ Ekrem Bektaş, age., s. 472.

¹⁴⁹ Sabahattin Küçük, age., s. 312.

¹⁵⁰ A. Mertol Tulum, age., s. 163.

¹⁵¹ *Nev' Divanı*, s. 482.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Nev'îzâde Atâyî bilge kimselerin söylediği üzere, kadına yönelenin zinaya yöneldiği gerçeğinden dolayı kadın aşkının arif kişiye büyük sıkıntı verdiğini belirtir. Günde beş kez güzel seven (kadın düşkün, zampara) âşığın ise aşk adına lâıyk olmadığını, böyle birinin amacının cinsel arzularını tatmin etmek olduğunu söyler:

Şāniyā miḥnet-i maḥabbet-i zen
 ʿĀrife n' için ola dağdağa-zen
 Ehl-i ḥikmet bu ḳavle ḳā'ıldür
 Zene mā'il zināya mā'ıldür

[...]

Nām-ı ʿaşka nice olur lâıyḳ
 Günde beş kez güzel seven ʿāşık
 Ğaraż ol ḥālden tenāsüldür
 Şanma ʿiş-i dem-i tevāşüldür¹⁵²

Yukarıda da değindiğimiz gibi, bir kadına âşık olmak yerine genç erkek güzellere âşık olmayı tercih ettiklerini söyleyen divan şairleri de vardır. Bu şairler aşktaki tercihlerini ortaya koyarken kadını ve kadın aşkını küçümsediklerini de açıkça dile getirmişlerdir. Hayretî, Gelibolulu Âlî, Sünbülzâde Vehbî ve Sun'î'nin aşağıdaki beyitlerinde bu tutum açıkça görülmektedir:

Yine bir merdâne beg sevdüm erenler cānı'çün
 Ey zen-i bāzār senden vāz geldüm sevmezim¹⁵³

Zene rağbet ide mi ʿāḳil olan
 Ṭab' -ı ʿĀlî cüvāna mā'ıldür¹⁵⁴

Merd olan eyleye merde rağbet
 Şaḥs-ı nā-merde sezādur ʿavret¹⁵⁵

Vā' izā zen şoḥbetini istemez maḥbūb-ı dost
 Şun'îye ğılmāndan söyle ḳo ḥavrā şoḥbetin¹⁵⁶

Neylî şu beyitte erkek kıtlığı da olsa en güzel kadının bile yüzüne bakmayacağını söyleyerek bir kadını sevmemek konusundaki kararlılığını sergiler:

¹⁵² Turgut Karacan, age., s. 144.

¹⁵³ *Hayretî Divanı*, s. 354.

¹⁵⁴ İsmail Hakkı Aksoyak, age., C. II, s. 62.

¹⁵⁵ Bahadır Süreli, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim ve Sünbülzâde Vehbî'nin Şevk-Engîz'i*, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 111.

¹⁵⁶ Halil İbrahim Yakar, *Gelibolulu Sun'î Divanı ve Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s. 532.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Bakmazam rüy-ı nigāre gül-i āl olsa dağı
Zene meyl eylemezem kaçt-ı ricāl olsa dağı¹⁵⁷

Divan şiirinin önde gelen şairlerinden Nedim ise aşağıdaki rubaisinde, gönül sahiplerinin hep genç erkeklere tutulduklarını, kadına ilgi duyan hiç kimsenin kalmadığını; aynı şekilde kendi dönemindeki şairlerin çoğunun şiirde yeni mazmunları bakire kıza benzediği (daha önce söylenmemiş olduğu) için kullanmadıklarını söyler. Şair burada hem döneminin aşk anlayışı hem de çağdaşı olan şairlerin şiir anlayışı hakkında bilgi verirken kadın kavramı etrafında güzel bir ilgi kurmuştur:

Erbāb-ı dil oldı hep cüvāna meftūn
Hiç kalmadı bir zen ülfetinden memnūn
Ekser şu'arā-yı 'aşr kullanmazlar
Bikr olduğı 'çün sühanda tāze mazmūn¹⁵⁸

Kendisinde güzellik ve aşk ilhamını barındıran kadının, insanlığın her döneminde sanatçıya verdiği duygu ve ilham göz önüne alındığında, divan şiirinde kadına dair duygulanmaların, kadın aşkının hiçbir şekilde dile getirilmediği söylenemez. Pek çok şairin divanı incelendiğinde yukarıda sözünü ettiğimiz toplumsal değer yargılarının sonucu olan olumsuz bakış açılarından ayrı olarak kadın aşkını da dile getirdikleri görülür.¹⁵⁹ Öyle ki şairlerin pek çoğu hayal dünyasındaki kadına duyduğu aşkı anlatırken, kimisi de yaşamın içinde bizzat gördüğü, bildiği kadına duyduğu aşkı anlatmıştır. Nedim bu şairlerin başında gelir. Ancak burada Nedim kadar ünlü olmasa da bu konuya güzel bir örnek olması bakımından Gelibolulu şair Sun'î'den söz etmek yerinde olacaktır.

Sun'î, Sultāne isimli şarap satıcısı bir Rum kadına âşık olmuş ve eğitimini yarıda bırakarak onun uğruna meyhanelere düşmüş, onun hakkında şiirler yazmıştır.¹⁶⁰ *Divan*'ındaki 179. gazel¹⁶¹ bu şiirlerden biridir:

Belā-yı 'ışka uğratdı beni bir Rūm sultānı

¹⁵⁷ Sadık Erdem, *Neylî ve Divanı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s. 178.

¹⁵⁸ Halil Nihat Boztepe, , *Nedim Divanı*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1340, s. 207.

¹⁵⁹ bk. Mehmet Kaplan, "*Divan Şiirinde Kadın Aşkı Yok mudur?*", Osmanlı-Divan Şiiri Üzerine Metinler, Hazırlayan: Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 263-264. Yazar bu yazıda divan şiirinde kadın aşkının varlığını Fuzulî'nin bir gazeli ile örnekendirerek anlatmıştır. Divan şiirinin en büyük şairlerinden olan Fuzulî'nin eserlerinde kadın ile ilgili olarak ayrıca bk. Müjgan Cunbur, "*Fuzulî'nin Eserlerinde Kadın*", Türk Kadını, 2 (16) Eylül 1967, s. 6-9.; Cemil Yener, "*Fuzulî'de Kadın*", Türk Dili, C. 31, Sayı: 285, Haziran 1975, s. 417-422.

¹⁶⁰ H. İbrahim Yakar, agt., s. 5.

¹⁶¹ H. İbrahim Yakar, agt., s. 554-555.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Meger sultānum Allāh eyleye bu derde dermānı
 Esir itdi beni bir kāfire gönlüm diyen zālīm
 Hālāş eyleñ o kāfirden meded siz bir müselmānı
 Kilisāya bile varmak ile yanınca mūmıyuz
 Görelden şüretinde ol bütüñ envār-ı imānı
 Gehī zülfi ‘aşāsın ejder eyler halka Mūsivār
 Gehī ‘İsī şuyını gösterür la‘l-i bed-efşanı
 Bu gün sultān kılıyuz Şun‘iyā mışır-ı maḥabbetde
 Efendim pādişāhumdur benüm bu Rūm sultānı
 Aña yok çāre sultāniler ile vāşıl olmağa¹⁶²
 Hemān papas etegin tut dilerseñ kucasın anı

Ancak divan şiiri ne erkeğe âşık ne de kadına maşuk rolü vermiştir. Şairler tarafından anlatılan sevgililerin hepsinin kadın ya da erkek olduğunu söylemek bu şiirin düşünce sistemiyle bağdaşmaz. Çünkü divan şiirinde sevgili (maşuk), tasavvufun aşk ve güzellik anlayışının etkisiyle çok defa erkek kimliğinde veya cinsiyeti belirsiz biçimde anlatılır. Güzel bir kadınla güzel bir gencin aynı şekilde tasvir edilmeleri sevgilinin cinsiyetini belirsizleştirir. Bu durum şairlerin mutasavvıf olup olmamalarıyla ilgili değil, geleneğin bir özelliğidir. Dolayısıyla kadın şairlerin yazdıkları şiirlere bakıldığında da aynı durum söz konusudur. Kadın şairin erkek sevgiliyi, erkek şairin ise kadın sevgiliyi anlatması beklenirken, divan şiiri geleneğinin çerçevesi belirlenmiş şiir anlayışı, kadın şairlerin sevgiliyi kendi cinsiyetleriyle bağdaşır biçimde anlatmalarını engellemiştir. Kadın kimliğinin şiirdeki belirsizliği ile ilgili olarak Atilla Şentürk’ün “Kadın nasıl o dönemin sosyal hayatında kafes arkasında, harem dairesinde, gözlerden uzak tutulmaya çalışılan bir varlıksa, şiirde de gizli olması gerekli bir konumda bulunduruluyordu”¹⁶³ şeklindeki tespiti, bu durumun sosyolojik izahı olarak görülebilir. Ancak şu bir gerçektir ki şiirde anlatılan sevgili ister kadın ister erkek olsun, yalnızca kadına özgü fiziksel özelliklerle tasvir edilir ve sevgilinin güzelliği idealleştirilir. Bu durum divan şiirinde, özellikle aşkın en güzel ifade edildiği şiir türü olan gazellerde genellikle böyle olduğu gibi mesnevilerde de böyledir.

Aşkın konu edildiği gazellerde özellikle çift kahramanlı aşk mesnevilerinde olduğu gibi aşk, aşk acıları, ayrılık, sevgiliye duyulan özlemin yanı sıra sevgiliyle buluşma ve sevişmeden de söz edilmiştir. Ancak çift kahramanlı aşk mesnevilerinde, aşkın içinde barındırdığı ve sebep olduğu her türlü duygu, düşünce ve davranış biçimlerinin gerek

¹⁶² sultāniler: sultāniyeler M.

¹⁶³ Ahmet Atilla Şentürk, “Osmanlı Şiirinde “Aşk”a Dair”, Doğu Batı, yıl:7, sayı: 26 (Şubat, Mart, Nisan 2004), s. 63.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

âşık gerekse maşuk rollerinde olmak üzere kadınca nasıl yaşandığını etraflıca görmek daha mümkündür. Burada şunu da hemen belirtmek gerekir ki aşk mesnevilerinde hikâyelerin karakteri gereği şairler tarafından kahramanların ince ruh tahlilleri yapılmaz. Psikolojik tasvirlerde ruh hâllerinin yansıtılması yerine bir takım davranışlar abartılı ifadelerle anlatılır. Fakat aşkı yaşayan kişinin cinsiyetinin kadın olduğu, bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla çift kahramanlı aşk mesnevilerinde görülen kadın aşkı, cinsiyeti çoğu zaman belirsiz sevgilinin anlatıldığı gazellerden bu bakımdan ayrılır.

Evlilik ve Kadın:

Evlilik söz konusu olduğunda öncelikle genç kızlar hakkındaki bakış açılarının önemli olduğu dikkati çeker. Belli bir yaşa geldikten sonra tek amacı evlenmek olan genç kızların, erkeğin beğenisini kazanacak tarzda güzel olmasının yanı sıra iffetlilik, asalet, iyi terbiye görmüş olmak, huy güzelliği, beceriklilik vb. özelliklere sahip olması da son derece önemlidir. Tüm bunlar göz önüne alınarak farklı sınıflandırmalar altında kadın tipleri tarif edilmiştir. Bu tariflerle iyi kadın ile kötü kadın veya evlenilecek kadın ile evlenilmeyecek kadın tiplerinin nasıl olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Güvahî üç türlü genç kız tipi olduğundan söz eder. İlki ağırbaşlı, terbiyeli, soyu temiz, utangaç ve iffetli, dışarı çıktığında bile kendisini gizlemeyi bilen, adına kötü söz getirmekten kaçınan, anne ve babasının takdirini kazanmış, namuslu bir genç kız tipidir. Güvahî böyle bir genç kızın evlendiğinde koca evinde de rahat edeceğini belirtir. Dolayısıyla şair evlenilecek kadın tipini tarif eder:

Bilün üç nev⁶⁴ adur evlerde kızlar
Diyeyin ben işidün anı sizler
Birisi ağır olur kim edeblü
Ol oldur kim ola arı neseblü
Hayānuñ perdesinde şaqlar özin
Çıkuban taşra görmez kimse yüzün
Eyü ad için ider cünbişini
Alur ata vü ana alkışını
Yüzi şuyını şaqlar gözedür ud
Varacak yirde itmez yirini od¹⁶⁴

¹⁶⁴ Mehmet Hengirmen, *Güvâhî: Pend-nâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 179.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Güvahî'nin tarif ettiği ikinci genç kız tipi ise aşırı kibarlık taslayan, çok konuşan, işveli, çevik, çoğunlukla açık saçık dolaşıp tanıdığı tanımadığı herkese yüzünü göstermekten çekinmeyen, süslü, bakışları ve mimik hareketleriyle sürekli çapkın bir eda içinde olan, kibarlığın gereği diye sevgili edinmeyi âdet hâline getirmiş ancak tüm bu davranışlarına karşılık iffetini (bekâretini) koruyan bir tiptir:

İkincisi katı nâzûk dirilür
Söz ehli şîvelü çâbük dirilür
Tutar kendüzini ekşer güşâde
Cemâlin ' arz ider bilişe yada
Düzedüp göz ü kaş u oynadur baş
Zarâfetdür diyü tutınur oynaş
Açar gerçi hicâb-ı sînesini
Şaķınur kûfl ile gencînesini¹⁶⁵

Güvahî üçüncü olarak da bön, incelikten ve terbiyeden yoksun, iyiyi kötüyü ayırt edemediği için "güzelsin" diyenin yüzüne gülen, ailesinin yanında hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan rahat büyüdüğü için hiçbir şeyden çekincesi olmayan bir genç kız tipinden söz eder. Şair böyle bir kızın iffetine çok çabuk zarar geleceğini belirtir:

Üçüncüsü bu durur kim olur bön
Zarâfetden edebden anlamaz yön
Ne yüzden söz gelür bilmez özine
Güzelsin diyenüñ güler yüzine
Atadan anadan zâbt u kıısı yok
Kıolayında büyümiş korkusı yok
Tılsım eyle kızuñ tiz bozılır
Yimekle yayılan sözle düzilür¹⁶⁶

Güvahî'nin çizdiği bu kadın tiplerinden ikinci ve üçüncü gruptaki tiplerin toplum içinde hoş karşılanması ve bir erkek tarafından eş olarak seçilmesi mümkün değildir.

Güvahî ayrıca genç kızın evde fazla tutmamak gerektiğini, onu sürekli olarak koruyup gözetmenin bir bela olduğunu söyler. Öyle ki genç bir kızın bir erkekle yalnız başına kalması ateşle pamuk gibi tehlikeli olacağından, buna asla izin verilmemelidir. Toplum içinde rezil olmamak ve bu sorumluluktan kurtulmak için genç kızlar bir an evvel evlendirilmelilerdir. Çünkü evlenmeden önce kızın namusundan baba sorumludur. Evlendikten sonra bu sorumluluk kadının kocasına geçer:

Kızı evde katı büyütmek olmaz

¹⁶⁵ M. Hengirmen, age., s. 179.

¹⁶⁶ M. Hengirmen, age., s. 179.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Belâdur yindek anı gütmek olmaz
 oma tenhâda nâ-maħremle zinhâr
 PamuĖuñ od ile ne oyını var
 Belâyı gider üstüñden ır anı
 Şaķın rüsvâyılıķdan nâ-gehâni¹⁶⁷

Öte yandan erkeğin, evleneceği kadını seçmesi söz konusu olduğunda, Güvahî üç türlü kadından söz eder. Bunları bütün, yarım ve hiç olarak sınıflandırır. Hiç evlenmemiş genç kız bütündür. Dul olup çocuğu olmayan kadın yarımır. Dul olup da çocukları olan kadın ise hiçtir. Gerçek mutluluk için erkeğin hiç evlenmemiş bir genç kızla evlenmesini tavsiye eder. Yarım olarak nitelendirdiği çocuksuz dul kadının kimi zaman iyi kimi zaman kötü olacağını, çocuklu dul kadının çok sıkıntısı olacağı için evlenmek değil adını bile anmamak gerektiğini belirtir:

Dir ol dîvâne bu sevdâ atı güç
 Ki zîrâ ‘avretüñ cinsi olur üç
 Biri bütün biri yarım biri hiç
 Ne bilem angısıyla ola tezvîc
 [...]
 Bil ol üçüñ bütün olanıdır ız
 Ucuzdur her ne deñlü kim ola ız
 İkiliksüz arayan kimse birlik
 ız ile eylesün ‘âlemde dirlik
 Budur yarım ki almış ola bir merd
 Velî evlâdı olmaya ala ferd
 Er ile ol geh eylik geh yağıdır
 Geh uşlanur gehî ‘aķlın ağıdır
 O ul kim hiçdür çoķdur ‘anası
 Odur kim ola oğul ız anası
 Ol itmez kimseyile zindeğânî
 Degül almak şaķın yâd itme anı¹⁶⁸

Güvahî'nin özellikle evlenmekten kaçınılması gerektiğini vurguladığı çocuklu dul kadınla evlenerek canı yanan Antepli Ali Efendi bu konudaki sıkıntı ve şikâyetlerini bir gazelinde dile getirmiştir. Ali Efendi dul kadınla evlilik belasını hiç kimsenin hatta din düşmanlarının bile yaşamasını istemeyecek kadar sıkıntı çekmiştir:

‘Âķilân pendim abûl etsin dul ‘avret almasın
 Rûz u şeb biñ âh ile başın belâyâ şalmasın
 Kendü ıflı var ise gül gibi şoķar başına
 Kimseniñ eţfâli dul ‘avret eline almasın

¹⁶⁷ M. Hengirmen, age., s. 180.

¹⁶⁸ M. Hengirmen, age., s. 195.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Nāzenin ‘ömri hebāya bir dul ‘avretidir sebab
 Kimse zerrin kâsesin seng-i kaçāya çalması
 Rāhatım gitsin der iseñ yūri var dul ‘avret al
 Ben degil a‘dā-yı dīniñ ‘avredi dul olmasın
 Maḥremiyem yandı bağırim bīve-zenlerden müdām
 Böylesi Ḥaqq’ın belāsı adem üzre gelmesin¹⁶⁹

Sünbülzāde Vehbî'nin evlilik konusunda oğlu Lütfullah'a verdiği öğütler de o dönemin evliliğe ve kadına bakışını yansıtmaları bakımından önemlidir. Vehbî oğluna öncelikle evliliğin zor ve sakıncalı bir iş olduğunu söyler. Akli başında kimselerin evlilik konusunu araştırdıklarını, herkesin yaradılışı, huyları farklı olduğu için evlenmek yerine cariye almayı yeğlediklerini belirtir. “Güzel olanı seç” sözünün de yoruma açık olduğunu, bundan kendisinin “size helâl olan” buyruğuna göre evlenmek gerektiğini anladığını söyler. Şair ister hür ister cariye olsun kadınlarda vefa olmadığını ancak cariyede hiç safa bulmadığını özellikle belirtir. Çünkü cariyelerin ne konuşmasında bir tat, ne de edasında bir nezaket vardır. Fizikî güzelliği herkesçe kabul edilmiş olsa da ahlak güzelliğinin bilinemeyeceğini, seçilen kadın ev yıkıcının (huzur vermeyen) biri çıkarsa evini bir günde başına yıkacağını söyler:

İzdivāc emri hele emr-i ḥaṭir
 Anda vardur niçe maḥzūr-ı keşir
 ‘Uḫalā anda taḥarri eyler
 Ekşeri meyl-i teserri eyler
 Çünkü herkesde ṭabī‘ at başka
 Ḥāhiş-i nefis ü maḥabbet başka
 İḥtiyār it anı kim ra‘ nādur
 Çok taşarruf götürür ma‘ nādur
 Bunda ben aḥladuğum re‘y-i şavāb
 Aḫz-i menkūḥa bi-ḳavl-i mātāb¹⁷⁰
 Gerçi yok ḥür ü kenizinde vefā
 Bulmadum cāriyede liḳ şafā
 Ne lisānında leṭāfet bulunur
 Ne edāsında nezāket bulunur
 Olsa da ḥüsn-i cemāli ma‘ lūm
 Ḥüsn-i aḥlāḳı degüldür meczūm
 Belki bir ḥāne-ber-endāz çıkar
 Evüni başuḥna bir güne yıkar¹⁷¹

¹⁶⁹ Şevkiye Kazan, agm., s. 44.

¹⁷⁰ *mātāb*: “size helâl olan”. Nisâ sûresi 4/3.

¹⁷¹ Süreyya A. Beyzadeoğlu, age., s. 145-146.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Bu sözlerin ardından Vehbî oğluna ille de cariyeye gönül bağlamamasını, hür kadın almasının daha güzel olacağını söyler. Ayrıca kadının malına, güzelliğine önem vermemesini, namusuna, dinine dikkat etmesini öğütler. Fakat dul kadın her bakımdan güzel olsa da bakire kadınla evlenmesini söyler. Malı için kadına boyun eğmemesini, hatta zengin diye yaşlı kadınla evlenip dert çekmemesini tavsiye eder:

İtmeyüp cāriyeye haşr-ı emel
Kişi-zāde alabilseñ ne güzel

Mālına hüsne itme rağbet
‘Irzına dinine eyle diğkat
Şeyyibāt olsa daħi ma‘ müre
Alagör bākire-i bāküre
Şübhesüz bākiredür müstaħsen
Dürr-i nā-süftedür elbet aħsen
[...]
‘Avretüñ mālına olsun la‘ net
Māl için ‘avrete olma ‘avret
Çekme germiyyet ile derd-i ‘acüz
Pek şovukdur bilesin berd-i ‘acüz¹⁷²

Hevâî'nin aşağıdaki beyitte çirkin ve yaşlı bir kadınla evlenen erkeğe böyle bir kadının eve geldiğinde viranedeki baykuş gibi görüneceğini söylemesi, evlenilecek kadının genç ve güzel olması gerektiğini anlatmaktadır. Ayrıca şair böyle bir kadını kocasının kazancını yemekten başka bir işe yaramayan “kaşık düşmanı” olarak niteler:

Bir pîre-zen-i zîst kaşık düşmeni al kim
Virānkede-i ħānede baykuş görinsün¹⁷³

Nâbî ise *Hayriyye* adlı eserinde oğluna evlenmemeyi, cariyeye almayı tavsiye eder. Çünkü evlendiği kadın güzel huylu çıkarsa güzel olacağını fakat kötü huylu biri olursa başına bela olacağını söyler. Öte yandan erkeği taze zevklerden mahrum bırakacağı için evlenerek bir tek kadına bağlı kalmanın bir bela olduğunu düşünmektedir. Evlendikten sonra kadın eğer çirkin ve kötü huylu çıkarsa katlanmak güç olacağı gibi reddetmek daha da güç olacaktır. Evlenerek ömür boyu böyle bir bela ile yaşamak zorunda kalınacağından, cariyeye almanın böyle bir sakınca taşımadığını belirtir:

İzdivācuñda taħarri eyle
Şaħın evlenme teserri eyle

¹⁷² Süreyya A. Beyzadeoğlu, age., s. 148.

¹⁷³ A. Sırrı Levend, age., s. 581.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Hüsn-i hülk ehli çıkarsa ne güzel
 Eyü çıkmazsa olur başa 'amel
 Ne belâ bir zene maşşür kalmak
 Tâze zevk eylemeden dür olmak
 Belki bed-çihre olur yâ bed-hû
 Zevka dirseñ şeb-i evvel yâ hû
 Hâzmi güç reddi dağı müşkilter
 Bir muşibetdür o kim 'ömre sürer

Yoğ kenizekde hele bu maşşür
 Tâzededen tâzesin al eyle huzûr¹⁷⁴

Enderunlu Fâzıl da Nâbî gibi tek eşliliğe karşıdır. Erkeğin farklı farklı kadınlarla zevk içinde yaşaması gerektiğini savunur:

Olma bir 'avrete ammâ maşşüş
 Saña olsun zen-i dünyâ maşşüş¹⁷⁵

Fâzıl aynı düşüncesini *Zenân-nâme*'de de dile getirir. Ona göre bir kadınla evlenip ona bağlı yaşamak, farklı kadınlarla beraber olmanın zevkenden mahrum kalmak büyük bir beladır. Yukarıda görüleceği üzere bu düşünceyi Nâbî'nin de aynı ifadelerle dile getirmiş olması dikkat çekicidir. Bir tek kadınla evlilik bağı kurmaya karşı olan Fâzıl, erkeklere dünyada bekâr kalmayı tavsiye ederek her gece başka bir kadınla birlikte olmanın, böylece her bahçede bir yuva, her yerde bir ev bulmanın güzelliğini anlatır. Her anını aynı kadınla geçiren bazı kişileri de anlayamadığını dile getirir:

Ne belâ bir zene maşşür olmak
 Tâze zevk eylemeden dür olmak
 Sen dağı meh gibi taḥvil eyle
 Her gice menzili tebdil eyle
 Ola her bâğçede bir lâne saña
 Her maḥalde dağı bir ḥâne saña
 Olasın dâr-ı cihân içre bekâr
 Olma ammâ ki hemîşe bî-kâr
 Ben de bilmem nice ba'zî ḥayvân
 Ola bir 'avrete maşşüş her ân¹⁷⁶

Evlilikteki haklar açısından bakıldığında İzzet Molla'nın aşağıdaki beytinden bir kadının kocasını boşama hakkı olmadığı anlaşılmaktadır:

Görmedük bir zeni kim şevherin itsün taḥlik

¹⁷⁴ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2008, s. 263.

¹⁷⁵ A. Sırrı Levend, age., s. 584.

¹⁷⁶ Nebiye Öztürk, agt., s. 135.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Çağbe dünyâ denilen delle-i muhtâle gibi¹⁷⁷

Dünya ve kadın benzerliği:

Divan edebiyatında şairler kadın ile dünya arasında yakın ilişkiler kurarak dünyayı çok defa kadına benzetmişlerdir. İnsanlık var olduğundan beri dünya hep var olduğundan dolayı da genellikle kocakarıya (pîr-zen, pîre-zen, fertüt, fertüte) benzetmişlerdir. Buraya kadar değindiğimiz üzere divan edebiyatında kadına dair bakış açıları genellikle olumsuz olduğundan, dünya ile kadın arasındaki benzetme yönü (vech-i şebeh) de kadının sözü edilen olumsuz özellikleri ile ilgili olmuştur. Hemen her şairin divanında çok sayıda beyitle örneklendirilebilecek bu benzerlik ilişkisine burada kısaca değinilmiştir.

Dünya kadın gibi hilekârdır, aldatıcıdır. Hile ve tuzakları ile insanlara eziyet eder. Bu nedenle Edirneli Nazmî, Avnî, Bâkî ve Erzurumlu Zihni'nin aşağıdaki beyitlerinde olduğu gibi şairler başlarına gelen her kötü durumun sebebi olarak gördükleri dünyaya sitem etmişlerdir:

İmdi bir mekkâre zendür bu cihân
İşi âdem aldamağdur her zamân¹⁷⁸

‘Avniyâ zâl-i zamânuñ mekrine aldanma kim
Kim zenânuñ cevriñi çekmek gelür merdâna güc¹⁷⁹

Müy-ı sefidi halkasını çarḥ-ı pîre-zen
İsterdi daḥi eyleye halk-ı cihâna dâm¹⁸⁰
Ayırdı sihr idüp yâri sipihr-i pîre-zen benden
Ne lu‘ b itdi baña gör *Bâkîyâ* bi’llâhi oynaşum¹⁸¹

Yüri ey pîre-zen-i ma‘ den-i mekr ü hîle
Kim senüñle ola dünyâda derüñi me’nûs
Çanı üstâd-ı mükerrem çanı ol zât-ı şerîf
Dâm-ı mekrüñde senüñ olmada ‘âlem maḥbûs¹⁸²

¹⁷⁷ Ozan Yılmaz ve Ömür Ceylan, *Hazâna Sürgün Bahâr-Keçecizâde İzzet Molla ve Divân-ı Bahâr-ı Efkâr*, İstanbul, 2005, s. 647.

¹⁷⁸ Kudret Altun, age., s. 204.

¹⁷⁹ Kemal Edip Ünsel, *Fatih'in Şiirleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1946, s. 37.

¹⁸⁰ Sabahattin Küçük, *Bâkî Divanı (Tenkitli Basım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 59.

¹⁸¹ Sabahattin Küçük, age., s. 299.

¹⁸² Muhsin Macit, age., s. 70.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Azmizâde Hâletî'nin şu beyitlerde belirttiği üzere dünya tıpkı kadın gibi kötü niyetli olduğundan iyilik yapıyormuş gibi görünse de iyiliğini gören olmamıştır; zalimdir, can alıcıdır:

Der-âgûş eylerin dirken çıkarur nâ-gehân cânın
Zen-i devr-i zamâne kaçığı merdi kim kenâr eyler¹⁸³
Beddür 'ameli bu zen-i fertût-ı cihânuñ
Cân riştesidür çarhına hep şarduğı anuñ¹⁸⁴

Bâkî, Hayâlî, İzzet Molla, Behiştî, Pertev, Gelibolulu Âlî ve Hayretî'nin aşağıdaki beyitlerinde dile getirdikleri üzere, dünyaya gönülden bağlanmamalıdır. Dünyaya düşkünlük başa beladır. Kadına gönül vermek erkeklikten sayılmadığı gibi dünyaya sıkı sıkıya bağlılık da alçaklık, erkeğe yakışmayan bir davranış olarak görülmüştür:

Merd iseñ dehr-i denî mekrine meftûn olma
Er odur kim vire bu pîre-zen-i dehre talâk¹⁸⁵

Zen-i zamâneye ey dil talâk-ı mutlak vir
Erenler aña dimez er k'ola zebûnı anuñ¹⁸⁶

Şu zen-i köhne için çekme revâ mı kaçırın
İç güveysi gibidür çarha olanlar dâmâd¹⁸⁷

Virme dünyâya *Behiştî* hâzer it gönülünü kim
Zen-i mekkâreye merdâneler aldanmadılar¹⁸⁸
Pîre-zen dünyâya baş egme gönül yoğsa hemân
Aduñı merdân-ı 'aşk içinde nâ-merd eyledüñ¹⁸⁹

Bu zen-i dünyâ-yı duna dil-firib olmaç 'abeş
Çünkü bir zülfi perişân çeşmi fettândur ğaraž¹⁹⁰

Dünyâ ne kaçbedür ben aña zir-dest olam
Erlik midür 'acüze sevüp zen-perest olam¹⁹¹

¹⁸³ Bayram Ali Kaya, ' *Azmi-zâde Hâletî Divânı: C.I: Hayatı Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divân'ının Tenkitli Metni (Introduction and Critical Edition of His Divan), C.II: Giriş ve Divân'ın Tıpkıbasımı: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 894. (Introduction and Facsimile Edition of Manuscript Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 894, Harvard, 2003, C. I, s. 93.*

¹⁸⁴ Bayram Ali Kaya, age., C.I, s. 343.

¹⁸⁵ Sabahattin Küçük, age., s. 243.

¹⁸⁶ Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı*, İstanbul, 1945, s. 239.

¹⁸⁷ *Divân-ı Bahâr-ı Efkâr*, s. 394.

¹⁸⁸ Yaşar Aydemir, age., s. 283.

¹⁸⁹ Yaşar Aydemir, age., s. 373.

¹⁹⁰ Ekrem Bektaş, age., s. 289.

¹⁹¹ İ. Hakkı Aksoyak, age., C. II, s. 187.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Pîre-zen dehre şu kim meyl itmedi
 ‘Avret ise daği aña er di sen¹⁹²

Behiştî, Fuzûlî ve Gelibolulu Âlî'nin aşağıdaki beyitlerinde ise dünyanın kadın gibi alçak olduğu, hak edene hak ettiğini vermediği, adaleti olmadığı kendisi gibi alçakları kayırdığı vurgulanmıştır:

Merd iseñ dehr-i deniden isteme hergiz murād
 Kim zen-i çarhuñ *Behiştî* himmeti nâ-merdedür¹⁹³
 Şöhret-perest olana eyler ri‘ âyetini
 Çarh-ı deni-cibillet nâ-merd-i pîr-zendür¹⁹⁴

Muttaşıl ma‘ rifet ehlini ayağlara şalup
 Felek-i sifle kıılır miñnet ü ğam pâ-mâli
 Ol ki cāhildür idüp cümle murādın hāşıl
 İ‘ tibār ile kıılır mesned ü qādrin ‘ āli
 Bu sebebden bilübem kim bu cihān ‘ avretdür
 ‘Avretüñ beyledür evlādı ile ef‘ āli
 Ulu evlādı keser südden ü te‘dib virür
 Süd virüp luḫ ile bağlar beşiğe eḫfāli¹⁹⁵

Cihān bir pîre-zendür kimseye andan vefā gelmez
 Ne dirlerse gelür mir‘āt-ı ḫab‘ından şafā gelmez¹⁹⁶

Behiştî ve Mihrî Hatun'a göre kadına benzeyen pis, murdar dünyanın yüzüne bile bakılmamalı, ondan uzak durulmalıdır:

Görmek senüñ müyesser iken pāk çihreñi
 Dünyā zeni didükleri murdāra kim baqar¹⁹⁷

Pes bu dehr-i pîre-zen murdārdur
 ‘Āqil iseñ geñ yüri nâ-pākden¹⁹⁸

Behiştî, Gelibolulu Âlî, Usûlî ve Nev'î dünyanın da kadın gibi vefasız, ikiyüzlü ve kahpe olduğuna işaret etmişlerdir:

Zen-i felekde vefādan eşer olaydı eger
 Bu deñlü ḫüsn ile ‘ömri anuñ geçer midi ḫül¹⁹⁹

¹⁹² *Hayretî Divanı*, s. 370.

¹⁹³ Yaşar Aydemir, age., s. 317.

¹⁹⁴ Yaşar Aydemir, age., s. 297.

¹⁹⁵ Kenan Akyüz vd., age., s. 493.

¹⁹⁶ İ. Hakkı Aksoyak, age., C. I, s. 334.

¹⁹⁷ Yaşar Aydemir, age., s. 318.

¹⁹⁸ *Mihrî Hatun Divanı*, s. 389.

¹⁹⁹ Yaşar Aydemir, age., s. 393.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/4 Summer 2008*

Ne var kızlansa el virmezlenüp dāyim baña dünyā
Çok erden arta kalmış kaḥbe zendür bî-vefā dünyā²⁰⁰

Nice bir ālūde-dāmān olasın dünyā ile
Kaḥbe zenden ḥod bilürsin kim vefā gelmez saña²⁰¹

Gösterüp zūlmet dönüp yine idersin ‘arz-ı nūr
İki yüzlü bir zen-i bāzār imişsin ey felek²⁰²

Kadına güvenilip, inanılamayacağı gibi dünyaya da güvenilmez.
Ne zaman ne yapacağı bilinmez. Behiştî’nin aşağıdaki beytinde
belirttiği gibi dünya bu bakımdan hamile bir kadına benzer. Her gün
insan için ne doğuracağı bilinmez:

Gün toğınca ne bilürsin ki ne vāz’ itse gerek
Ey *Behiştî* bu felek bir zen-i ābistendür²⁰³

Rahimî’ye göre kahpe kadına benzeyen dünya, bugün bir kişiyi
bile sevindirmediği için gerçek er olan kişi ona inanmaz:

İnanmaz saña gerçek er olan ey kaḥbe zen dünyā
Bugün mesrūr-ı rüşen itmedüñ mihrüñle bir ferdi²⁰⁴

Sinan Paşa yukarıda örneklerle değindiğimiz dünya ile kadın
benzerliğini *Tazarru-nâme*’sinde şöyle özetlemiştir:

Dünyā bir pīre-zen-i ‘acūzedür ki libās-ı ārāyis-i duḥterānda
görünür; ve bir ḥarāb-ābād-ı vīrānedür ki maḥzar-ı ābādānda gözükür.
Anuñ zevk u şafāsı vefā-yı zenān ve ebr-i tābistān (gibi) nā-pāydardur;
ve ḡuşşa vü cefāsı evrāk-ı eşcār ve a’ dād-ı rimāl (gibi) bî-şümārdur.
Gürbe gibi toğurduğın yine yir; ve kelb gibi temellük itdüğün ısrur.
Kimüñ ile ‘ahd itdi ki gine bozmadı; ve kimüñ ile ‘aḥd itdi ki gine
çözmedi.²⁰⁵

Sonuç

Türk toplumunun İslamiyeti kabulünden önce ve göçebelik
devrinde erkek kadar eşit haklara ve hayatın içinde aktif role,
toplumun her tabakasında değerli ve saygın bir konuma sahip olan
kadın, Osmanlı imparatorluğu döneminde İslam kültürünün, yerleşik

²⁰⁰ İ. Hakkı Aksoyak, age., C. II, s. 7.

²⁰¹ Mustafa İsen, *Usulî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, s. 99.

²⁰² Mertol Tulum ve Mehmet Ali Tanyeri, *Nev’î: Divan*, İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977., s. 174.

²⁰³ Yaşar Aydemir, age., s. 295.

²⁰⁴ Ahmet Mermer, *Kütahyalı Rahîmî ve Divanı*, Sahaflar Kitap Sarayı Yayınları,
İstanbul, 2004, s. 349.

²⁰⁵ A. Mertol Tulum, *Sinan Paşa: Tazarrûnâme, İnceleme-Metin*, Millî Eğitim
Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1971 s. 120.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008

yaşam biçiminin ve yabancı kültürlerin etkisiyle daha pasif, ataerkilliğin gücü altında ezilen ve kendisine değer verilmeyen bir konuma düşmüştür. Dolayısıyla Osmanlı toplumunda daima ikinci derecede, erkeğin hayatı içinde veya yanında oynadığı role veya erkeğin onlara verdiği değere göre yer bulan kadınların, temsilcilerinin çoğu erkek olan divan edebiyatında ortaya konan edebî eserlerde de aynı şekilde ele alındığı görülmüş; bugüne kadar divan edebiyatında kadının yeri ve önemi konusunda kaynaklarda verilen bilgiler dışında farklı bir bilgiye ulaşılmamıştır. Ancak bu çalışma için edebî eserlerden kadına bakış konusunda tespit ettiğimiz ve günümüzde bile pek çok toplum kesiminde izlerine rastlayabileceğimiz bilgilerin, kadının toplumdaki bu hakîr konumunu en iyi şekilde belgelediğini de belirtmek gerekir.

Bireylerin cinsiyetinin belirli bir toplumda ne ölçüde bir ayrıcalık ögesi olduğu insan türünün doğası ile ilgili değil, o toplumun kültürel ve tarihî özellikleri ile ilgilidir. Bu nedenle “belirli bir toplumdaki kadın ve erkek rolleri arasındaki farklılıkların ve ilgili ayrıntıların o toplumda var olan değer yargıları ve kültür özelliklerinden kaynaklandığı”²⁰⁶ gerçeği kadının divan edebiyatına yansıtış biçimini de açıklayacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmed Diyarbekrî, *Pend-i Ahmediye Kitab-ı Mürşid*, Derleyen ve Sadeleştiren: Ağâh Güçlü, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1968.

AKSOYAK İsmail Hakkı, *Gelibolulu Mustafa Ali- Divan I: İnceleme, Tenkitli Metin (Textual Analysis and Critical Edition); Divan II: Tenkitli Metin (Critical Edition); Divan III: Tenkitli Metin ve Tıpkıbasım (Critical Edition and Facsimile)*, The Department of Near Eastern Languages & Civilizations Harvard University, Cambridge, 2006.

AKTAŞ Hasan, *Abdurrahman Gubârî: Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayınlanmamış** Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2006.

AKYÜZ Kenan vd., *Fuzuli-Türkçe Divan*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1958.

²⁰⁶ Zafer İlbars, “Türkiye’de Geleneksel Kadın Rolü”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.4, Ankara, 1987, s. 183.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

- ALTINDAL Meral, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- ALTUN Kudret, *Edirneli Nazmî: Pend-name-i Nazmî (Tercüme-i Pend-nâme-i Attar) İnceleme-Metin-Sözlük*, Kayseri, 2004.
- ARSLAN Mehmet, *Pend-name-i Zarifi*, Sivas, 1994.
- ARSLAN Mehmet, Aksoyak, İsmail Hakkı, *Gelibolulu Âli: Riyazü's-Sâlikîn*, Sivas, 1998.
- ARSLAN Mehmet, *Mihri Hatun Divanı*, Amasya Valiliği Kültür Yayınları, Ankara, 2007.
- AYDEMİR Yaşar, *Behiştî Divânı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- BEKİROĞLU Nazan, “*Osmanlıda Kadın Şairler*”, Osmanlı, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 802-812.
- BEKTAŞ Ekrem, *Muvakkit-zâde Pertev Divânı*, Öz Serhat Yayıncılık, Malatya, 2007.
- BERKALTAY Emine, *Ahmed Mürşidi'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi II. Bölüm*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya, 1993.
- BEYZADEOĞLU Süreyya A., *Sünbülzâde Vehbî: Lutfiyye*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- BİLKAN Ali Fuat, *Nâbî Divânı*, 2C., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.
- BOZTEPE Halil Nihat, *Nedim Divanı*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1340.
- Câhız, “*Aşk ve Kadınlar Hakkında Risale*”, İbn Sînâ vd., *Aşk Risaleleri*, Tercüme: M. Fatih Birgül, Sır Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 25-34.
- CEYLAN Ömür, *Asaf Divanı, Hanedanda Bir Asi: Damad Mahmud Celaeddin Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- CHMÍEŁOWSKA Danuta, “*Nâbî, Vehbî ve Vâsıf'ın Eserlerinde Türk Kadını*”, Çeviren: Mübahat Türker Küyel, Erdem Dergisi, C. 9, Aydın Sayılı Özel Sayısı II (Sayı: 26), Eylül 1996, s. 505-583.
- CUNBUR Müjgan, “*Dede Korkut Oğuznamelerinde Kadın*”, Türk Yurdu, 50 (11) Şubat 1960, s. 53-54.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

- CUNBUR Müjgan, “*Mevlâna ve Kadınlık*”, *Türk Kadını*, 1 (7), Aralık 1966, s. 6-8.
- CUNBUR Müjgan, “*Fuzuli’nin Eserlerinde Kadın*”, *Türk Kadını*, 2 (16) Eylül 1967, s. 6-9.
- ÇAKICI Bilal, *Fedaî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Ankara Üniversitesi **Sosyal Bilimler Enstitüsü**, **Yayımlanmamış** Doktora Tezi, Ankara 2005.
- ÇANDARLIOĞLU Gülçin, “*Türk Toplumunda Kadın*”, *Hayat Tarih Mecmuası*, C. I, sayı: 4, Mayıs 1966, s. 21-28.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed, *Yahyâ Bey: Dîvan (Tenkidli Basım)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1977.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed, *Yahyâ Bey Yûsuf ve Zelihâ (Tenkidli Basım)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed, TANYERİ Mehmet Ali, *Hayretî: Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.
- DEMİREL Mustafa, *Kemâl Paşa-zâde (Şemse’-d-din Ahmed bin Süleymân) Yûsuf u Zelihâ*, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Harvard, 2004.
- Refî‘-i Kâlâyî, *Dîvân*, Fatih Matbaası, İstanbul, 1284.
- DOĞRAMACI Emel, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989.
- ERDEM Sadık, *Neylî ve Divanı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.
- ESİR Hasan Ali, *Lâmi’î Ferhâd ile Şîrin (İnceleme-Metin-İndeks)*, İstanbul Üniversitesi **Sosyal Bilimler Enstitüsü**, **Yayımlanmamış** Doktora Tezi, İstanbul, 1998.
- FLEMMİNG Barbara, *Fahrîs Husrev u Şîrin, Eine Türkische Dichtung von 1367*, Wiesbaden, 1974.
- GÜNAY Umay, “*İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi*”, *Millî Folklor*, Yıl: 12 (Yaz 2000), Sayı: 46, s. 4-9.
- GÜRBÜZ Mehmet, *Rezmî Divanı (İnceleme-Metin)*, Gazi Üniversitesi **Sosyal Bilimler Enstitüsü**, **Yayımlanmamış** Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

- GÜREL Rahşan, *Enderunlu Osman Vasıf Bey ve Divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999.
- HENGİRMEN Mehmet, *Güvâhî: Pend-nâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- İLBARS Zafer, “*Türkiye’de Geleneksel Kadın Rolü*”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.4, Ankara, 1987, s. 179-183.
- İNCE Adnan, *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı (Tenkitli Basım)*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1994.
- İPEKTEN Haluk, *Nailî-i Kadîm Divanı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1970.
- İSEN Mustafa, *Usulî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- İZGİ Özkan, “*İslâmiyetten Önceki Türklerde Kadın*”, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, yıl: XI, XII, XIII, XIV, Ankara, 1973-1975, s. 145-160.
- KAPLAN Mahmut, *Hayriyye-i Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.
- KAPLAN Mehmet, “*Dede Korkut Kitabında Kadın*”, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I, İstanbul, 1976.
- KAPLAN Mehmet, “*Divan Şiirinde Kadın Aşkı Yok mudur?*”, Osmanlı-Divan Şiiri Üzerine Metinler, Hazırlayan: Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 263-264.
- KARACAN Turgut, *Nev’î-zâde Atâyî: Heft-ḥ’ân Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1974.
- KARAKÖSE Saadet, *Said Giray Divanı*, Denizli, 2001.
- KAYA Bayram Ali, ‘*Azmî-zâde Hâletî Dîvânı: C.I: Hayatı Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divan’ının Tenkitli Metni (Introduction and Critical Edition of His Divan), C.II: Giriş ve Divan’ın Tıpkıbasımı: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 894.(Introduction and Facsimile Edition of Manuscript Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 894*, Harvard, 2003.
- KAZAN Şevkiye, “*Klâsik Türk Şiirinde ‘Solduran Sop’ ile ‘Dolduran Toplar*”, Turkish Studies (Dede Korkut Dosyası), Volume 3/1 Winter 2008, s. 34-58.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

- KILIÇ Atabey, *Mürîdî ve Pend-i Rical Mesnevisi (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Akademi Kitabevi Yayınları, İzmir, 2005.
- KUTLUK İbrahim, *Kınalı-zade Hasan Çelebi: Tezkiretü'ş-şuarâ*, II C., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- KÜÇÜK Sabahattin, *Bâkî Divanı (Tenkitli Basım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- KÜTÜK Rıfat, *Larendeli Hamdî'nin Leyla ile Mecnun Mesnevisi (Metin, İnceleme ve Diğer Leyla İle Mecnun Mesnevileriyle Mukayesesi)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2002.
- LEVEND Ağâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, 4. baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.
- MACİT Muhsin, *Erzurumlu Zihni Divanı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1996.
- MERMER Ahmet, *Kütahyalı Rahimî ve Divanı*, Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, İstanbul, 2004.
- ONAY Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Hazırlayan: Cemâl Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- ÖZBEK Ahmet, *Cazim Divanı (Edisyon Kritik-İnceleme)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2000.
- ÖZKAN Mustafa, *Cilâu'l-Kulûb (Giriş, İnceleme, Metin, Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990.
- ÖZMEN Murat, "Dede Korkut Hikayelerinde Kadın ve Aile İçi İlişkileri", *İlgaz*, Yıl: 6, Sayı: 67, Nisan 1967, s. 17-18.
- ÖZTÜRK Nebiye, *Zenânnâme-Enderunlu Fâzıl*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- ÖZTÜRK Zehra, *Hamdu'llâh Hamdi'nin Yûsuf ve Zelihâ Mesnevisi*, 2C., Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Harvard, 2001.
- PİROĞLU Zehra, *Ahmed Mürşidi'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi I. Bölüm*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

- Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya, 1993.
- SILAY Kemal, “*Erkeğin Ağzından Söylenen Gazel: Osmanlı Kadın Şairleri ve Ataerkilliğin Gücü*”, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Çeviren: Necmiye Alpay, Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 188-203.
- SÜMER Faruk, “*Osmanlılarda Kadın ve Aile Hayatı*”, Resimli Tarih Mecmuası, Sayı: 67, Temmuz 1955, s. 3934-3939.
- SÜRELLİ Bahadır, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim ve Sümbülzâde Vehbî'nin Şevk-Engiz'i*, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007
- ŞEKER Mehmet, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Mevâ'idü'n-Nefâis fi-Kavâ'idü'l-Mecâlis*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- ŞENTÜRK Ahmet Atillâ, “*Osmanlı Şiirinde “Aşk”a Dair*”, Doğu Batı, yıl:7, sayı: 26 (Şubat, Mart, Nisan 2004), s. 55-68.
- TARLAN Ali Nihat, *Hayâlî Bey Divanı*, İstanbul, 1945.
- Tavukçu Orhan Kemal, *Ahmed Rıdvan Husrev ü Şirin (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2000.
- TİMURTAŞ Faruk K., *Şeyhî'nin Husrev ü Şirin'i-İnceleme-Metin*, İstanbul, 1963.
- TOSKA Zehra, “*Divan Şiirinde Kadın Şairlerin Sesi*”, Türk Edebiyatı Tarihi, C. 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 670-680.
- TOSKA Zehra, “*Kadın Edebiyatına Dair*”, Sanat Dünyamız, 63, 1996, s. 45-59.
- TULUM A. Mertol. *Sinan Paşa: Tazarrûnâme, İnceleme-Metin*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1971.
- TULUM Mertol, Tanyeri Mehmet Ali, *Nev'î: Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977.
- ÜÇÖK Bahriye, “*İslâmiyette Kadın*”, Türk Kadını, 4(40), Eylül 1969, s. 8-10.
- ÜLKEN Hilmi Ziya, “*Türkiye’de Kadın Hayatının Tekâmülü*”, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferanslar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

-
- 1953-1964, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s. 119-128.
- ÜLKÜTAŞIR M. Şakir, “*Türk Toplumunda Kadının Yeri*”, Hayat Tarih Mecmuası, Yıl: 3, C. I, Sayı: 4, 1 Mayıs 1967, s. 46-49.
- ÜNSEL Kemal Edip, *Fatih’in Şiirleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1946.
- YAKAR Halil İbrahim, *Gelibolulu Sun’î Divanı ve Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002.
- YENER Cemil, “*Fuzûlî’de Kadın*”, Türk Dili, C. 31, Sayı: 285, Haziran 1975, s. 417-422.
- YILMAZ Ozan, CEYLAN Ömür, *Hazana Sürgün Bahar- Keçecizade İzzet Molla ve Divan-ı Bahar-ı Efkar*, İstanbul, 2005.
- ZÜLFE Ömer, *Yakînî (ö: 1568) Divan: Tetkik, Tenkitli Metin, Dizin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2004.